

ΤΑ ΠΡΟΕΥΑΓΓΕΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ *

Ἡ μαρτυρία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς
τῆς Εὐαγγελικῆς Παραδόσεως καὶ ἡ ἀξία
τῶν Πατερικῶν βιβλικῶν παραθέσεων.

Υ Π Ο

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΠ. ΖΑΦΕΙΡΗ

Μητροπολίτου Γαρδικίου

**7. Ἡ εἰς «Χριστὸν Ἰησοῦν» πίστις τῶν πρώτων Χριστιανῶν
καὶ ἡ τριαδολογικὴ ὁμολογία τοῦ Ματθ., 28,19.**

Ἐάν, πρὸς τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι, λάβωμεν ὡσαύτως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν ὁμολογιῶν τῆς πίστεως, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἐκτενῆς λόγος ἀνωτέρω, τότε θὰ πρέπει, ὡς εἰκός, νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν τρίτην μορφήν, ἡ ὁποία εἶναι ἐκτενεστέρα καὶ κατὰ πάντα ὁμοία πρὸς τὸ σημερινὸν παραδεδεγμένον κείμενον τοῦ Ματθ., 28,18 ἐξ. Ἡ ἀναγωγή τῆς ἐκτενοῦς ταύτης μορφῆς εἰς μίαν ὀλίγον τι μεταγενεστέραν ἐποχὴν μὴ ἀπέχουσαν πολὺ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου θὰ ἦτο κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν μεταγενεστέραν ἐμφάνισιν τῶν βάσει τοῦ περιεχομένου τῆς Κ.Δ. συνταχθεισῶν τριαδολογικῶν ὁμολογιῶν τῆς πίστεως τῶν κατηχουμένων, πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὄρου «Τριάς», ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως πρὸς τὰ συμπεράσματα τῆς φιλολογικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐρεύνης ἡμῶν. Ἐάν, ἐν τούτοις, ἀποδεχθῶμεν τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ Λογίου ὡς ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν, τότε εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξηγήσωμεν ἐν ἑτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον αὐτὴ θέτει εἰς ἡμᾶς. Τὸ πρόβλημα δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἐξῆς: Διὰ ποῖον λόγον ὁ Κύριος, ὁμιλῶν περὶ ἑαυτοῦ, χρησιμοποιοεῖ ἀπροσώπους ὄρους διὰ τὸν καθορισμὸν Αὐτοῦ ὡς ἑνὸς προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος;

* Ἄλλως τε τριαδολογικὴ τις ὁμολογία πίστεως εἰς τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπικρατούσας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθαρῶς χρι-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 520 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

στολογικὰς ὁμολογίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ἦτο καὶ δῶρον ἄδωρον διὰ τε τὴν πρωτοχριστιανικὴν κοινότητα, ἥτις δὲν εἶχεν εἰσέτι σαφῆ συνείδησιν τῆς τριαδολογικῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ διὰ τὰ πρῶτα αὐτῆς μέλη, τὰ ὅποια Ιουδαϊκῶς σκεπτόμενα δὲν ἦσαν προσητοιμασμένα νὰ ἀντιληφθῶσι καὶ νὰ δεχθῶσι τὴν περὶ τριαδικοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν. Διὰ τὰ μέλη αὐτὰ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπῆρχεν εἰ μὴ εἰς Θεός. Ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα ἔδωκεν ἔμφασιν οὐχὶ εἰς τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν μοναρχίαν ἐν τῇ Θεότητι. Τὸν ψυχολογικὸν τοῦτον παράγοντα λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ Κύριος ἦ καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἀπόστολοι καὶ Εὐαγγελισταὶ ἀπέφυγον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, νὰ ὁμιλήσωσιν εἰς τοὺς πρῶτους Χριστιανούς περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ, διδασκαλία ἢ ὅποια θὰ προσέκρουεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἰς τὰς περὶ ἑνὸς Θεοῦ ἀντιλήψεις τῆς Π.Δ., ὑπὸ τῶν ὁποίων ἦσαν οὗτοι τόσον πολὺ ἐμπεποτισμένοι καὶ προκατειλημμένοι, ὥστε καὶ μετὰ τὴν μεταστροφὴν τῶν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἐνσωμάτωσίν τῶν εἰς τὴν πρωτοχριστιανικὴν κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων οὐδόλως ἐγκατέλειψαν τὰ Ιουδαϊκὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ἀλλ' ἐξηκολούθουν νὰ τηρῶσι ταῦτα συγκεντρωνόμενοι ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Σολομῶντος (πρβλ. Πράξ., 2,42· 5,12) καὶ προσευχόμενοι ἐν αὐτῷ, ὡς ἀκριβῶς ἐπραττον πρὸ τῆς μεταστροφῆς τῶν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν (πρβλ. Πράξ., 3,1). Πρὸς τοῦτοις δὲ δὲν ἔπαυσαν οὗτοι νὰ εἶναι θερμοὶ ζηλωταὶ τοῦ Νόμου (πρβλ. Πράξ., 21,20,23 ἐξ· 26,28)¹. Πάντα τὰ ἀνωτέρω λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν εὐλόγως διερωτᾶται: Ὑπὸ τοιοῦτους οἰωνοὺς θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ χρῆσις τριαδολογικῆς τινος ὁμολογίας, ὡς τυγχάνει νὰ εἶναι ἡ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ διδασκίᾳ, τῷ κηρύγματι καὶ τῇ κατηχήσει τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὰ μέλη, ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς ἦσαν προσκεκολλημένα περισσότερον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἢ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν;

Πρὸς τοῦτοις τυχὸν εἰσοδος αὐτῆς ἐν ταῖς περὶ βαπτίσματος ὁμολογίαις πίστεως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ διηκόλυε αὐτὴ τὸ ἔργον τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις προσεπάθει νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς Ἰουδαίους, αἵτινες, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἔλαβον σκληρὰν θέσιν ἐναντι τοῦ προσώπου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ², τὴν σκληρὰν δὲ αὐτῶν στάσιν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος τὴν τοποθετεῖ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς σκέψεως, τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων

1. Τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἦσαν στενωτέρου συνδεδεμένα μετὰ τῶν Φαρισαίων ἢ μετὰ τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Ἑσσηίων. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θεωρεῖ αὐτὸν Φαρισαῖον (πρβλ. Πράξ., 23,6).

2. Πρβλ. J. GNILKA, *Die Verstockung Israels, Isaias 6,9-10 in der Theologie der Synoptiker*, München, 1961.

καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐρίδων τοῦ πρώτου αἰῶνος. Ἡ τυχὸν ἐπιβουλή εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς ἀνεπτυγμένης τριαδολογικῆς ὁμολογίας τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου θὰ προεκάλει, τοῦλάχιστον θεωρητικῶς, τὰς αὐτὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ὅταν οὗτος ὠμίλησε περὶ τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ πατρὸς (πρβλ. Ἰωάν., 8,38-59· 10,22-39). Ἐπιπλέον τὴν αὐτὴν ἀντίδρασιν θὰ προεκάλει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου ἀνατρεπτικὴ ἰδέα τῆς διακηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου οὐχὶ μόνον εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τὸν ὅποιον καὶ ἀρχικῶς προωρίζετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη (Ματθ., 28,19).

Τοῦναντίον, ἡ χρῆσις ἀπλῆς τινος ὁμολογίας πίστεως¹, συνδεομένη μετὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πρώτους Χριστιανούς τῆς κοινότητος προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, οὐδεμίαν ἀντίδρασιν θὰ ἡγείρειν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν (πρβλ. Ἰωάν., 8,38-59· 10,22-39), δοθέντος ὅτι οὔτοι, ὡς καὶ οἱ ἐξ Ἑθνῶν Χριστιανοί, ἐπίστευον εἰς «Χριστὸν Ἰησοῦν» (Πράξ., 23,24· Γαλ., 2,16· 3,22,26· Κολ., 1,4· 2,5· Α' Τιμ., 1,14· 3,13· Β' Τιμ., 1,13· 3,15· Ἑβρ., 12,22· Ρωμ., 3,22,26· Φιλιπ., 3,9· Ἀποκ., 14,12) ἢ εἰς «Κύριον Ἰησοῦν» (Πράξ., 20,21· Ἐφεσ. 1,15· Φιλιπ., 5· Ἰακωβ., 2,1). Ἡ ὁμολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ ὡς Μεσσίας ἦτο ἀρκετὴ, ἰδικιτέρως δὲ διὰ τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μεταστραφέντας Χριστιανούς. Ἡ σύνδεσις τῆς ὑπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτουμένης παρὰ τῶν μελῶν αὐτῆς ὁμολογίας πίστεως μετὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς αὐτὰ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ θὰ ἦτο κατὰ πάντα σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν ψυχολογικὸν παράγοντα τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ὅποιον ἔλαβε πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ κατὰ Θεὸν Ἀποκάλυψις³,

1. Ἐντὸς τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς θεολογίας τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κινούμενοι οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ συμβόλων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κανόνος τῆς ἀληθείας ἢ τῆς πίστεως (R e g u l a f i d e i). Τὰ σύμβολα ταῦτα ἐμφανίζονται μεταγενεστέρως, καὶ δὴ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὡς τοῦλάχιστον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν μαρτυριῶν Ἰουστίνου (Α' Ἀπολ. LXI-LXV;), τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου (πρβλ. μνημον. ἔργον, I, 1,20· I, 2,1· II, 41,1), Ἰππολύτου Ρώμης (πρβλ. "Ελεγχος, X, 4,5 ἐξ.· ἔκδοσις P. WENDLAND, σ. 265 καὶ 288 ἐξ.) καὶ Τερτυλλιανοῦ (πρβλ. *De virginibus velandis*, 1,4).

2. Περὶ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ἰδὲ E. GRAESSER, *Der Glaube im Hebräerbrief*, Marburg, 1965· G. DAUTZENBERG, *Der Glaube im Hebräerbrief*, ἐν BZ, τ. XVII, 1973, σσ. 161-177.

3. Τὸν ψυχολογικὸν τοῦτον παράγοντα τονίζει ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐρώτησιν «διὰ τί ὁ ἱερός συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως, πρὶν ἢ ὀμιλῆσαι περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, δὲν ὠμίλησε περὶ Θεοῦ». Ἐν τῇ ἀπαντήσει του ὁ βαθὺς θεολόγος τῆς Ἀντιοχείανης Σχολῆς παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή παρέχει τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναλόγως πρὸς τὴν δεκτικότητα τῶν ἀναγναστῶν αὐτῆς, ἥτοι εἰς τοὺς τελείους παρέχει τελείαν διδασκαλίαν καὶ εἰς τοὺς ἀπλοὺς στοιχεῖα τινὰ μόνον τῆς διδασκαλίας αὐτῆς (πρβλ. ΘΕΟ-

ὡς καὶ πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος¹, ὅστις τυγχάνει νὰ εἶναι ἄριστος κατηχητής². Πρὸς ἀποφυγὴν, ὅθεν, πάσης ἐνδεχομένης ἀντιδράσεως, ὡς καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεραποστολικοῦ αὐτῆς ἔργου³, ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία εὐθυγραμμίσθη, ὡς φαίνεται, πρὸς τὸν ψυχολογικὸν τοῦτον παράγοντα τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ υἰοθέτησε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀπλῆν τινὰ χριστολογικὴν διδασκαλίαν ἢ ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὁποίαν, ἐν συνεχείᾳ, παρέλαβεν ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, εἴτε εἰς τῶν μεταφραστῶν τοῦ Εὐαγγελίου του καὶ τὴν κατέγραψεν ἐν αὐτῷ ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, τὴν συμπεριέλαβε μεταξὺ τῶν Λογιῶν τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωρίζομεν, προωρίζοντο διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς, οἵτινες, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, ἦσαν φανατικῶς προσηλωμένοι εἰς τὴν στενὴν περὶ ἐνὸς Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς Π.Δ.⁴, ἐγνώριζον καὶ

ΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, *Ἐρωτήσεις εἰς Γένεσιν*, I PG 80, 77AB. Τὴν αὐτὴν περίπτου διδασκαλίαν ἐκφράζει καὶ ἐν III, κ. 80C).

1. Ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ εἶναι «*ecolaire, volontariste et eschatologique*» (πρβλ. P. BONNARD, *Matthieu, éducateur du peuple chrétien*, ἐν *Mélanges B. RIGAUX*, Gembloux, 1970, σσ. 5-7).

2. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἰδὲ E. von DOBSSCHÜTZ, *Matthäus als Rabbi und Katechet*, ἐν *ZntW*, τ. XXVII, 1928, σσ. 338-348· G. SCHILLE, *Das Evangelium des Matthäus als Katechismus*, ἐν *NTSt.*, τ. IV, 1957/58, σσ. 101-114.

3. Ἡ ἱεραποστολὴ ἀποτελεῖ αὐτονόητόν τινὰ ἐνέργειαν καὶ πράξιν διὰ τὴν πρωτοχριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἔχει συνείδησιν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον, συμφῶνως πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῆς, πρέπει νὰ κηρυχθῇ πρῶτον μὲν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, εἶτα δὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Περὶ τῆς αὐτονοήτου ταύτης πράξεως διενεργείας ἱεραποστολῆς ἐκ μέρους τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας σὺν τοῖς ἄλλοις ἰδὲ J. JEREMIAS, *Jesu Verheissung für die Völker*, Stuttgart, 1956, σσ. 60 ἐξ· F. HAHN, *Das Verständnis der Mission im Neuen Testament* (WMANT, 13), 1965, σσ. 10 καὶ 31. A. Harnack ἄνευ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων διίσχυρίζεται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς «*überhaupt nicht an den Heidenmission gedacht habe*» (πρβλ. A. HARNACK, *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 1924, σσ. 39 ἐξ.).

4. Συμφῶνως πρὸς τὴν γνώμην ἐνίων ἐξηγητῶν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος δὲν ἀπευθύνει τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοιοῦτους. Στήριζοσι δὲ οὗτοι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐπὶ τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ τὸ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου προϋποθέτει ἅφ' ἐνός μὲν τὴν καθολικότητα τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἅφ' ἑτέρου κατάστασιν τινὰ διακοπῆς τῶν σχέσεων μετὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ περιβάλλοντος (πρβλ. P. NEPPER-CHRISTENSEN, *Das Matthäusevangelium. Ein Judenchristliches Evangelium?*, Aarhus, 1958, ἰδιαιτέρως σσ. 202-207· R. WALKER, *Die Heilsgeschichte im ersten Evangelium* (FRLANT, 91), Göttingen, 1967, σσ. 11-74· S. VAN TILBORG, *The Jewish Leaders in Matthew*, Leiden, 1972, σσ. 171-172). W. Trilling ἀποδέχεται μὲν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς μὲ τὴν δια-

ἐπίστευον εἰς ἕνα Θεόν, τὸν οὐράνιον αὐτῶν Πατέρα, ἐπεκτείνοντες τὴν γνῶσιν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει τοὺς προφῆτας τῆς Π.Δ.

8. Ἡ ἑλληνιστικὴ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὸ Λόγιον τοῦ Ματθ., 28,19.

Ὁφείλομεν ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ δυσκολίαι, αἵτινες καθιστῶσι λίαν προβληματικὴν τὴν ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν χρῆσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Λογίου ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν, δύνανται κάλλιστα νὰ μειωθῶσιν, ἐὰν μὴ καὶ νὰ ἐξαλειφθῶσι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἑλληνιστικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις διαφέρει πολὺ τῆς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν κοινότητος. Ὁν τρόπον ἢ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος χρησιμοποιοιμένη χριστολογικὴ ὁμολογία πίστεως οὐδεμίαν ἀντίδρασιν προκάλυπεν εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἰουδαίων Χριστιανῶν, οὕτω πως καὶ ἡ τριαδολογικὴ ὁμολογία ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, τὸ τριαδολογικὸν βάπτισμα, τὸ ὁποῖον βασικῶς ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου, ἡδύνατο κάλλιστα νὰ μὴ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν τινὰ ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν τῆς Διασπορᾶς, οἵτινες ἦσαν ἀρκούντως καλλιεργημένοι ὑπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς φιλολογίας, ὅπως δὲ ἰδιαίτερος ἐπηρεασμένοι ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, Χριστιανοὶ ἀνατραφέντες ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐπὶ παραδείγματι, οὐδὲ ὅπως θὰ ἐξενίζοντο ὑπὸ μιᾶς τριαδολογικῆς ὁμολογίας ἀπαιτουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν, διότι ἀνετράφησαν μὲ τὰς περὶ τοῦ Θεοῦ ἰδέας τῶν Ἑλλήνων Φιλοσόφων, ἰδέας τὰς ὁποίας ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις υἰοθέτησαν οἱ Ἕλληνες Πατέρες ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτῶν, ὅπως διατυπώσωσι τὴν περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν αὐτῶν. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν λυδίαν λίθον τοῦ

φορὰν ὅμως, ὅτι οὗτοι ὑπερέβησαν τὰς σκορίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐθνικισμοῦ (*Das wahre Israel. Studien zur Theologie des Matthäusevangeliums*, Leipzig, 1959, σ. 200). E. L. Abel πιστεύει εἰς διπλὴν τινὰ σύνταξιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτοι μιαν προοριζομένην διὰ τὴν Ἰουδαιο-χριστιανικὴν κοινότητα καὶ μιαν ἑτέραν διὰ τὴν ἐθνικὴν χριστιανικὴν κοινότητα (πρβλ. *Who wrote Matthew?*, ἐν NTSt, τ. XVII, 1971, σσ. 138-152). Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρόβλημα τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου γεγονός εἶναι, ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἀντιουδαϊκὰ τινὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἐπεσημάνθησαν ὑπὸ οὐκ ὀλίγων ἐξηγητῶν (πρβλ. S. LEGASSE, *L' «antijudaïsme» dans l' Évangile selon Matthieu*, ἐν M. DIDIER, *L' Évangile selon Matthieu*, Gembloux, 1972, σσ. 417-428). Τέλος DAVIES καὶ ἑτεροὶ ἐξηγητὰι εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ματθαίου, ἰδιαίτερος δὲ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ὁμοῦ τοῦ Κυρίου, ὑπάρχει ἀντίδρασις τις κατὰ τῆς φαρισαϊκοραββινικῆς κινήσεως δρώσης ἐν Ζαμνιά μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ (πρβλ. W. D. DAVIES, *The Setting of the Sermon on the Mount*, Cambridge, 1964; B. W. BACON, *The Five Books of Matthew against the Jews*, ἐν Ex, τ. XV, 1918, σσ. 56-66· τοῦ αὐτοῦ *Studies in Matthew*, London, 1930).

προβλήματος, ἐὰν βεβαίως τὸ Λόγιον τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν, ἀπήντα εἰς ἓν τῶν διὰ τοὺς ἐξ Ἐθνῶν Χριστιανούς προοριζομένων Εὐαγγελίων.

Ὁ Ματθαῖος ἀντιγράφει, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, τὴν λειτουργικὴν ζωὴν οὐχὶ τῆς κοινότητος τῶν ἑλληριστῶν, ἀλλὰ τῆς τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος. Τοῦτο σημαίνει, ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ στίχου 19b τοῦ 28 κεφαλαίου τοῦ Ματθαίου ὡς ἀποτελοῦσαν μέρος τῶν *ipsissima verba*, ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, ὅτι ἡ πρωτοχριστιανικὴ κοινότης ἐτέλει τὸ βάπτισμα οὐχὶ «εἰς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὴν ἐποχὴν ὅμως, καθ' ἣν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος συντάσσει τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, καταγράφων ἐν αὐτῷ τὴν ζωὴν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἦτο τοῦτο δυνατὸν διὰ τοὺς φανατικούς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς;

Ἐὰν ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ Ματθ., 28,19β εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ μορφή, τότε, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων, θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Λόγιον ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὡς ἔχει σήμερον ἐν τῷ τέλει τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, οὐχ ἤττον ὅμως ἢ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανικῆ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων ἀπέρριψε τοῦτο λόγῳ τῶν στενῶν περὶ Θεοῦ μονοθεϊστικῶν αὐτῆς ἀντιλήψεων, ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν καθολικὸν χαρακτῆρα τοῦ Εὐαγγελίου, ἀφ' ἑτέρου¹.

1. Περὶ τῆς ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων ἀπορρίψεως τοῦ Λογίου τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑφ' ἣν τοῦτο ἀναγινώσκεται σήμερον ἐν τῷ τέλει τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, μαρτυρεῖ τὸ κείμενον Ἰουδαϊκῆς τιнос αἰρέσεως, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως ἐπεσημάνθη ὑπὸ τοῦ S. P i n ὲ s ἐν τῇ μελέτῃ «*The Jewish Christians of the Early Centuries of Christianity According to a New Source*», ἐν *The Israel Academy of Sciences and Humanities Proceedings*, v. II, No. 13, Jerusalem, 1966. Τὰ μέλη τῆς ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς Ἰουδαϊκῆς ταύτης αἰρέσεως ἀντιτίθενται εἰς τὸ ἐκτενὲς τριαδολογικὸν τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος αἰρέσεως, ἔφερε τὴν ἀκόλουθον μορφήν: «Go upon the earth (πρβλ. Μάρκ., 16,15) and baptize the Slaves (of God) in the name of the Father, and of the Son and on the Holy Spirit instruct people in accordance with instructions I have given you» (S. PINÈS, μνημον. ἔργον, σσ. 6 καὶ 25). Διὰ λόγους καθαρῶς ἰδεολογικούς οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀγνώστου ταύτης Ἰουδαϊκῆς αἰρέσεως προβαίνουν εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς φράσεως «εἰς πάντα τὰ ἔθνη», ἥτις ἀπετέλει ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου. Προβαίνουν δὲ οὗτοι εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐκφράσεως ταύτης διότι αὕτη συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἐντέλλονται οἱ Ἀπόστολοι νὰ κηρύξωσιν εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τὸν περιούσιον λαόν, ὡς διατεινόνται τὰ μέλη τῆς ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς Ἰουδαϊκῆς αἰρέσεως καὶ γενικώτερον ἅπαντες οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτινες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντιτάσσονται εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Τὰ μέλη τῆς Ἰουδαϊκῆς αἰρέσεως ἀπορρίπτουσι τὴν ἐκτενῆ τριαδολογικὴν μορφήν τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου κατηγοροῦσι τοὺς Χριστιανούς διότι «began to make changes and alterations, (to introduce) innovations into the religion, to seek dominion, to make friends with people by (indulging) their passions, to (try) to cir-

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρνητικὴν ταύτην τακτικὴν τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος ἢ τῆς αὐτῆς πάντοτε γεωγραφικῆς περιοχῆς ἐτέρα κοινότης, ἡγουν ἢ ἐξ ἔθνικῶν (καὶ ἑλληνιστῶν) κοινότης¹, ἔχουσα εὐρυτέρας περὶ Θεοῦ μονοθεϊστικὰς ἀντιλήψεις ἀπεδέχθη τὸ Λόγιον, ὡς τοῦτο ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ ὡς τοῦτο ἀναγινώσκειται σήμερον ἐν τῷ κανονικῷ τέλει τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ὁ ἐνωρίτατα ἐπισυμβὰς διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς ἐξ ἑλληνιστῶν χριστιανικῆς κοινότητος ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκ μέρους τῶν δύο κοινοτήτων χρῆσιν διαφόρου τάσεως προσυνοπτικῶν ἢ προεαγγελικῶν διηγήσεων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω². Ἐν τινι τῶν διαφόρου τάσεως προσυνοπτικῶν τούτων διηγήσεων συμπεριελήφθη καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Λόγιον τοῦ Κυρίου. Τὴν ὡς ἄνω προσυνοπτικὴν ταύτην διήγησιν (παράδοσιν), ἣτις διεκρινετο διὰ τὴν καθολικότητα τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, τὴν ἀπεδέχθη ἢ κοινότης τῶν ἑλληνιστῶν, ἣτις καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ κατηχήσει τῶν εὐρυτέρου πνεύματος μελῶν αὐτῆς. Διὰ τῆς ἀποδοχῆς δὲ ταύτης τὸ Λόγιον διεσώθη καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἐν μιᾷ δεδομένη στιγμῇ, εἰσῆχθη εἰς τὴν ἀρχικῶς ἀπορρίψασαν τοῦτο ἰουδαιοχριστιανικὴν κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων, ἣτις ἐτέλει τὸ βάπτισμα «εἰς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἡ εἰσαγωγή δὲ αὐτῆ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Λογίου ἐκ τῆς κοινότητος τῶν ἑλληνιστῶν³ εἰς τὴν κοινότητα τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ μόνον εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ κήρυγμα πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς οὐδεμίαν πλέον ἀντίδρασιν συνήντα ἐκ μέρους τῶν ἰουδαϊζόντων (πρβλ. Πράξ., 15,1 ἐξ.).

Κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην ταύτην μεταβατικὴν ἐποχὴν ἔχομεν δύο εἶδη βαπτίσματος, ἣτοι 1) τὸ τελούμενον «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ 2) τὸ τελούμενον «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύμα-

cumvent the Jews and to satisfy the anger (which) they (felt) against the latter, even if (in doing so) they (had) to abandon the religion. This is clear from the Gospels which are with them and to which they refer, and from their book, known as the Book of Praxeis (Acts)» (S. PINES, ἐνθα ἀνωτέρω, σ. 25).

1. Ἀξία μνήμης τυγχάνει ἐνταῦθα ἢ ὑπὸ τοῦ H. J. C a d b u r y ταύτησις τῶν «ἑλληνιστῶν» μετὰ τῶν «ἐθνικῶν» (πρβλ. *Beginnings of Christianity, I: The Acts of the Apostles*, 5 vol., London, 1921-33, σσ. 62 ἐξ.). O. C u l l m a n συνδέει τοὺς «ἑλληνιστάς» τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων μετὰ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος τοῦ Κουμράν (πρβλ. O. C U L M A N N, *The Significance of the Qumran Texts for research into the Beginnings of Christianity*, ἐν JBL, τ. LXXIV, 1955, σ. 213).

2. Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 87 ἐξ.

3. Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης τυχόν παρερμηνείας τῆς σκέψεως ἡμῶν εἶναι ἐπάναρκες, ὅπως μετ' ἐμφάσεως τονισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι διὰ τῆς θεωρίας ταύτης οὐδόλως ἐπικροτοῦμεν τὴν θεωρίαν τῶν Jackson καὶ Lake, οἵτινες θεωροῦσι τὸ βάπτισμα ὡς καινοτομίαν τινὰ εἰσαχθεῖσαν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν ὑπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς κοινότητος (πρβλ. F. J. JACKSON-K. LAKE, *The Beginnings of Christianity*, vol. I, 1920, σσ. 341-343).

τος». Βεβαίως ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως δύο εἰδῶν βαπτίσματος ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας οὐδαμοῦ γίνεται λόγος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὡς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. ἀποφεύγουσι τὴν μνειάν τοῦ διττοῦ βαπτίσματος, ἵσως διότι οὗτοι ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὸ εὐρέως διαδεδομένον χριστολογικὸν βάπτισμα, τὸ ὁποῖον, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀνταπεκρίνετο πλήρως πρὸς τὰς χριστολογικὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς των, ὅτε ἅπαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελῶν τῆς κοινότητος συνεκεντροῦτο ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου καὶ οὐχὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι. Οἱ θεόπνευστοι συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. ἐμμένουσι ἐπὶ τῆς μνειας τοῦ χριστολογικοῦ βαπτίσματος καὶ ἀποφεύγουσι νὰ μνημονεύσωσι τὸ τριαδολογικὸν τοιοῦτον, διότι μόνον τὸ χριστολογικὸν βάπτισμα διηκολόνη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος. Πρὸς τοῦτοις δὲν πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἀποκλεισῶμεν καὶ τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς τρίτης ὑποθέσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ διαδραματίσῃ πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν μὴ μνειάν τῆς τελέσεως δύο εἰδῶν βαπτίσματος ὑπὸ τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας. Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. δὲν ἐθεώρησαν ὠφέλιμον διὰ τοὺς ἀναγνώστας αὐτῶν τὴν μνειάν τῆς ὑφισταμένης ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν δύο κοινοτήτων ὡς πρὸς τὴν μορφήν ἢ τὸ εἶδος τοῦ ὑπ' αὐτῶν τελουμένου βαπτίσματος.

Οἱ θεῖοι συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. ὅλως ἰδιαιτέρως ἐμμένουσιν ἐπὶ τῆς μορφῆς ἐκείνης τοῦ βαπτίσματος, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθει ἡ Ἰουδαϊκὴ χριστιανικὴ κοινότης, διὰ λόγους δὲ καθαρῶς θρησκειτικῆς τακτικῆς ἢ μᾶλλον διὰ λόγους ἐπιτυχίας τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς μεταξὺ ἐνὸς μικτοῦ ἀκροατηρίου διενεργουμένης ἱεραποστολῆς οὗτοι δὲν ποιοῦνται μνειάν τῆς τριαδολογικῆς μορφῆς τοῦ βαπτίσματος, τὴν ὁποῖαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἠκολούθει ἡ ἑλληνιστικὴ χριστιανικὴ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων. Τὴν μὴ μνειάν τῆς τριαδολογικῆς ταύτης μορφῆς τοῦ βαπτίσματος τῆς κοινότητος τῶν ἑλληνιστῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων θεοπνεύστων συγγραφέων τῆς Κ.Δ. θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς τὰ αὐτὰ κυρίως αἰτία, τὰ ὁποῖα καὶ ἠνάγκασαν, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ., ἰδιαιτέρως δὲ τὸν Λουκᾶν, νὰ ἀποφύγῃσι πᾶσαν ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν μνειάν τῆς διενέξεως, ἥτις ὑπῆρχεν ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος καὶ τῆς κοινότητος τῶν ἑλληνιστῶν¹.

Τὴν σιωπὴν δὲ ταύτην τῶν ἁγίων συγγραφέων, ἰδιαιτέρως τοῦ Παύλου

1. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔνοιαν τοῦ ὄρου «ἑλληνιστῆς» ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων μεταξὺ ἄλλων ἰδὲ W. GRUNDMANN, *Das Problem des hellenistischen Christentums innerhalb der Jerusalemer Urgemeinde*, ἐν ZntW, τ. XXXVIII, 1939, σσ. 45-73· O. BAUERNFEIND, *Die Apostelgeschichte*, Leipzig, 1939, σσ. 103-105· R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen, 1948-1958, σσ. 57 ἐξ· E. TROGMÉ, *ἔνθα ἀνωτέρω*, σσ. 189 ἐξ.

καὶ τοῦ Λουκᾶ, ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως δύο μορφῶν βαπτίσματος ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἔρχεται νὰ λύσῃ ὁ Ἅγιος Κυπριανός, ὅστις ἀναφέρει, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι διὰ μὲν τὸ βάπτισμα τῶν ἔξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν ἐχρησιμοποιοῦν τὸν χριστολογικὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος, διὰ δὲ τὸ βάπτισμα τῶν ἔξ ἐθνικῶν Χριστιανῶν ἐχρησιμοποιοῦν τὸν τριαδολογικὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος¹. Ὁ μὲν πρῶτος συνίστατο, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, εἰς τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ δεῦτερος εἰς τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ Ἅγιος Κυπριανός ἤ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ὁ ἀγνωστος συγγραφεὺς τῆς πηγῆς, εἰς τὴν οὗτος ἀναφέρεται, προσπαθεῖ νὰ συνδυάσῃ ἢ μᾶλλον νὰ ἐξηγήσῃ τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ὑπῆρχον δύο εἶδη βαπτίσματος ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ὁ ἐπίσκοπος Καρχηδόνας ἀντιδρᾷ κατὰ τῆς διπλῆς ταύτης μορφῆς τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος διὰ τῆς μὴ ἐκ μέρους τοῦ ἀποδοχῆς τοῦ βαπτίσματος τοῦ τελουμένου «εἰς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ». Κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς ἐκκλησίας τῆς Καρχηδόνας τὸ τοιοῦτον βάπτισμα θεωρεῖται ἀτελές, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν παρήγγειλεν, ὅπως τὰ ἔθνη βαπτίζωνται «in plena et adunata Trinitate»².

Ὁ Ἅγιος Κυπριανός δὲν εἶναι οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε καὶ ὁ τελευταῖος, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, μάρτυς τῆς διττῆς μορφῆς τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Ἦδη πρὸ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς δυαδικότητος τῆς μορφῆς τοῦ βαπτίσματος ἐν τῇ πρωτοχριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ συνηγορεῖ, ἐμμέσως καὶ οὐχὶ ἀμέσως, τὸ πρῶτον καθαρῶς λειτουργικὸν κείμενον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἡγουν ἡ Διδάχῃ τῶν Ἀποστόλων. Ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς δὲν ποιεῖται μόνον μνεῖαν τῆς τριαδολογικῆς μορφῆς τοῦ βαπτίσματος, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὁμιλεῖ καὶ περὶ τινος τάξεως τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες ἐβαπτίσθησαν «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ». Τὴν διττὴν ταύτην μαρτυρίαν τῆς Διδασχῆς τῶν Ἀποστόλων θέλομεν ἀναλύσῃ λεπτομερῶς εὐθὺς κατωτέρω³.

* * *

Ἡ σημερινὴ τριαδολογικὴ μορφή τοῦ Λογίου διεσώθη, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι αὕτη εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ μορφή, ὑπὸ τῆς κοινότητος τῶν ἑλληνιστῶν, ἡτις καὶ ἐποιήσατο χρῆσιν αὐτοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδασχῇ, τῷ κηρύγματι, τῇ κατηχήσει καὶ τῇ ἱεραποστολῇ αὐτῆς. Μέσω

1. Ἐδὲ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Epistolae*, LXXIII, 17-18 (ἔκδοσις G. HARTEL, CSEL, τ. III, II, σ. 791).

2. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, ἔνθα ἀνωτέρω, LXXIII, 18. Πρβλ. ἐν τούτοις Ρωμ. 6, 1-11.

3. Ἰδὲ ἐπόμενον τεῦχος, κεφ. 17.

τῆς κοινότητος ταύτης τὸ Λόγιον εἰσήχθη, ἐν μιᾷ δεδομένη στιγμῇ, εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν κατήχησιν τῆς κατ' ἀρχὰς ἀπορριψάσης αὐτὸ κοινότητος τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν. Διὰ τῆς χρήσεως δὲ αὐτοῦ ἐν τῇ κατηχήσει, τῇ διδαχῇ τῶ, κηρύγματι καὶ τῇ λατρείᾳ τῆς τελευταίας κοινότητος τὸ Λόγιον εἰσήχθη; ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάτθαίου. Τοῦτο δὲ ἐπραγματοποιήθη ἐν μιᾷ ἐποχῇ, ἐν ἣ αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῶν δύο κοινοτήτων ἀντιθέσεις ἐὰν δὲν ἐξηλείφθησαν ὀλοκληρωτικῶς τοῦλάχιστον ἐμειώθησαν εἰς τὸν κατώτατον βαθμὸν καὶ ἐπῆλθε μία, οὕτως εἶπεῖν, συνδιαλλαγή μεταξὺ τῶν δύο κοινοτήτων μέσῳ μιᾶς τρίτης ὑποτιθεμένης κοινότητος, ἣτις δύναται νὰ κληθῇ «ἐλληνοπαλαιστίνειος κοινότης», τῆς ὁποίας τὰ μέλη ὀμιλοῦν ἀραμαϊκὰ καὶ ἐλληνικὰ συγχρόνως. Ἡ ὑποτιθεμένη δὲ αὕτη κοινότης ἐργαζομένη μακρὰν τῆς ὁμολογιακῆς (ἢ ἰδεολογιακῆς) καὶ γλωσσικῆς διαμάχης τῶν δύο ἀνωτέρω μνημονευθεσῶν κοινοτήτων ἐχρησίμειυσεν ὡς γέφυρα συνδιαλλαγῆς μεταξὺ αὐτῶν, δεδομένου ὅτι τὰ μέλη αὐτῆς ὄντα διαλλακτικὰ ἀνῆκον καὶ εἰς τὰς δύο συγχρόνως κοινότητας θρησκευτικῶς καὶ γλωσσικῶς. Ἰδιαίτερος τὸ δεύτερον σημεῖον οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλήττη ἡμᾶς, διότι τὸ γεγονός καὶ μόνον, ὅτι Ἰουδαῖκοι θεσμοί, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ Sanhedrin, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως «συνέδριον», ἐκφράζονται διὰ ἐλληνικῶν ὄρων, ἀποδεικνύει τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς Παλαιστίνης¹. Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τῆς ὡς ἄνω ἀληθείας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀπαριθμήσῃ πληθὺν ἐβραϊκῶν καὶ ἀραμαϊκῶν λέξεων προερχομένων ἐκ τῶν ἐλληνικῶν τοιούτων².

Ἀποτέλεσμα τῆς συνδιαλλαγῆς ταύτης τῶν δύο κοινοτήτων ὑπῆρξε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ δημιουργία, ἢ μᾶλλον ἡ ἀνάπτυξις, μιᾶς νέας χρι-

1. Ἰδὲ F. E. MEYER, *Einige Bemerkungen zur Bedeutung des Terminus «Synhedrion» in den Schriften des neuen Testaments*, ἐν NTSt, τ. XIV, 1967/68, σσ. 545-551. συμφώνως πρὸς τὸν S. Lieberman «permission was given to the house of Rabban Gamaliel to teach their Children Greek owing to their relation with the Roman government» (πρβλ. S. LIEBERMAN, *Greek in Jewish Palestine*, New York, 1965, σ. 20).

2. Κατάλογον τῶν λέξεων τούτων δύναται ὁ ἀναγνώστης ἡμῶν νὰ ἀνεύρῃ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ S. KRAUSS, *Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud Midrasch und Targum*, 1898-1899.

στιανικῆς παραδόσεως, ἥτις δὲν ἦτο οὔτε μόνον χριστιανοεθνική (ἐλληνιστική), οὔτε μόνον ἰουδαιοχριστιανική, ἀλλὰ συγχρόνως περιεῖχε αὕτη στοιχεῖα ἀμφοτέρων τῶν παραδόσεων. Πιθανώτατα ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων τῆς κοινῆς ταύτης παραδόσεως, εἰς τὴν ὁποίαν προστρέχει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, νὰ ὑπῆρξε καὶ τὸ Λόγιον τοῦ Κυρίου, ὡς τοῦτο σήμερον ἀναγινώσκειται ἐν τῷ παραδεδομένῳ κειμένῳ τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου. Τοσοῦτον δὲ μᾶλλον ἢ ἀνωτέρω ὑπόθεσις καθίσταται λίαν πιθανή, καθ' ὅτι ἐν τῷ τέλει τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου (28,16-20 ἢ 28,18-20) συνηνώθησαν αἱ ἐθνικαὶ χριστιανικαὶ παραδόσεις μετὰ τῶν παραδόσεων τῆς Παλαιστίνης¹.

Ἄνευ τῆς ἐπιτεξεως τοῦ διεθνισμοῦ τοῦ κηρύγματος, τὴν ὁποίαν προϋποθέτει καὶ τὸ τέλος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ, λόγῳ τῶν βασικῶν ἀντιθέσεων, αἵτινες ὑπῆρχον μετὰ τῶν δύο κοινοτήτων. Ἡ ὁμιλία τοῦ Διακόνου Στεφάνου, ὅστις ἠγεῖται τῆς κοινότητος τῶν ἐλληνιστῶν², δεικνύει σαφῶς, ὅτι ἡ κοινότης αὕτη ἀκολουθεῖ μίαν διαφορητικὴν, ἐὰν μὴ καὶ ἀντίθετον, πρὸς τὴν ἰουδαιοχριστιανικήν.

1. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τῶν G. BORNAMM (*Der Auferstandene und der irdische Mt.* 28, 16-20, ἐν *Zeit und Geschichte, Festschrift R. Bultmann*, Tübingen, 1964, σσ. 171-191) καὶ H. GRASS (*Ostergeschehen und Osterberichte*, Göttingen, 1956, σσ. 30-31). F. H A N N εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ τε σύνθεσις καὶ ἡ χριστολογία τοῦ ἐκ τριῶν λογίων ἢ μᾶλλον ἀποσπασμάτων ἀποτελουμένου τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, εἶναι πρῶτον τῶν ἐξ Ἰουδαίων ἐλληνιστῶν Χριστιανῶν, τὸ ὁποῖον προηγήθη τοῦ Ματθαίου ὁ ὁποῖος εἶχεν τοῦτο ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅτε συνέτασσε τὸ Εὐαγγέλιον (πρβλ. F. HAHN, *Das Verständnis der Mission in N.T. (WMANT, 13)*, Neukirchen, 1963, σσ. 53-57). G. STRECKER (*Der Weg der Gerechtigkeit (FRLANT, 82)*, Göttingen, 1962, σ. 210) φρονεῖ, ὅτι ἐν τοῖς στίχοις 18β, 19β καὶ 20β ὑπάρχει ἐν προμαθητικῶν ἀπόσπασμα τῆς παραδόσεως. A. V O G T L E πιστεύει, ὅτι οἱ στίχοι 18-20 ἀντικατοπτρίζονται ἐν πάσῃ τῇ θεολογίᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου (πρβλ. *Das christologische und das ekklesiologische Anliegen von Mt. 28,18-20*, ἐν *StE*, τ. II (TU, 87), 1964, σ. 294). P. B O N N A R D πρᾶσσει, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ἐὰν καὶ κατὰ πόσον πρόκειται περὶ τίνος προμαθητικῆς ἢ καθαρῶς μαθητικῆς παραδόσεως (πρβλ. *L' Évangile selon Saint Matthieu*, Neuchâtel, 1963, σ. 416). B. M A L I N A παραδέχεται, ὅτι οἱ στίχοι 18-20 προέρχονται ἐκ τῆς πρωίμου παραδόσεως τῆς Παλαιστίνης (πρβλ. *The Literary Structure and Form of Mt. 28, 16-20*, ἐν *NTSt*, τ. XVII, 1970/71, σσ. 87-103). Περὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἰδὲ ὡσαύτως G. D. KILPATRICK, *The Origin of the Gospel According to St. Matthew*, Oxford-Clarendon, 1946, σσ. 48-49· A. SCHLATTER, *Der Evangelist Matthäus*, Stuttgart, 1948, σ. 801: «...der Schluss ist... das Eigentum des Mt.».

2. Μέλη τῆς ἐλληνιστικῆς ταύτης κοινότητος δὲν ἦσαν μόνον οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων μεταστραφέντες Ἕλληνησται, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὠρισμένοι Ἕλληνησται, οἱ ὁποῖοι ἐναρτίατα ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὡς ὄπαδοί του πλέον τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν πιθανώτατα νὰ ἦσαν καὶ ὠρισμένοι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐζήτησαν, ἵνα ἴδωσι τὸν Κύριον. Οὕτω φαίνεται ὅτι πρὸ τῆς ἀνόδου αὐτῶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εἶχον ἤδη πιστεύσει εἰς Αὐτὸν (πρβλ. Ἰωάν., 12,20).

νικήν κοινότητα γραμμῆν: 1) διαπνέεται αὕτη ὑπό τινος ἐχθρότητος ἐναντι τοῦ Ναοῦ (πρβλ. Πράξ., 7,44-50)¹, ὡς ἀπέδειξεν ὁ M. Simon². 2) προβαίνει αὕτη εἰς τὴν πνευματοποίησιν τῶν λειτουργικῶν ἐννοιῶν τοῦ Ναοῦ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τῶν θυσιῶν, τῶν ἱερέων κτλ³. 3) ἀναπτύσσει τὴν περὶ Χριστοῦ, ὡς νέου Μωυσέως, θεολογίαν αὐτῆς ἔχουσαν διαφορητικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ· 4) ὅλως ἰδιαίτερος καλλιεργεῖ αὕτη ἓνα ἄνευ προηγουμένου ἀντι-ιουδαϊσμὸν εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς κόλπους, ὡς σημειοῖ ὁ M. Goguel⁴. 5) ἡ ἑλληνιστικὴ κοινότης ἐξέρχεται τοῦ στενοῦ κλοιοῦ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνικισμοῦ τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος καὶ διὰ λόγους ἱεραποστολικοῦ διευρύνει τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου «λαὸς τοῦ Θεοῦ» δίδουσα εἰς αὐτὸν μίαν καθολικὴν ἔννοιαν, δι' ἧς ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς σωτηρίας εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως· 6) πρὸς τούτους ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῶν ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς, ἢ πρὸς τοὺς «Ἑβραίους», ὡς ἀποκαλεῖ τούτους ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (πρβλ. 6,6), ἀφορᾷ καὶ εἰς τὴν διάφορον ἐρμηνείαν τοῦ Νόμου, ὡς τοῦλάχιστον ἀφήνει νὰ νοηθῇ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον⁵.

Διὰ τοῦ ἐγκαινισμοῦ τῆς νέας ταύτης τακτικῆς ἡ κοινότης τῶν ἑλληνιστῶν ἀποβαίνει καθαρῶς ἱεραποστολικὴ κοινότης (πρβλ. Πράξ., 8,4-24· 9,2· 11,19 ἐξ· 21,4.7)⁶, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἰουδαιοχριστιανικὴν κοινό-

1. Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν δημηγορίαν τοῦ Στεφάνου μεταξὺ πολλῶν ἐτέρων ἐργασιῶν ἰδὲ H. H. WENDT, *Die Hauptidee der Apostelgeschichte*, ἐν ZntW, τ. XXIV, 1925, σσ. 296 ἐξ. J. BIHLER, *Die Stephanusgeschichte*, München, 1963· M. DIBELIUS, *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, Hrsg. H. Greeven, Göttingen, 1968, σσ. 13 ἐξ. H. CONZELMANN, *Die Apostelgeschichte*, Tübingen, 1972, σσ. 51 ἐξ. U. BORSE, *Der Rahmentext im Umkreis der Stephanusgeschichte* (Apg 6,1-11,26), ἐν BL, τ. XIV, 1973, σσ. 187-204.

2. Ἰδὲ *Saint Stephen and the Jerusalem Temple*, ἐν JEH, τ. II, σσ. 127-142.

3. Βεβαίως ἡ πνευματοποίησις αὕτη δὲν εἶναι ἴδιον χαρακτηριστικὸν μόνον τῶν ἑλληνιστῶν, ἀλλὰ γενικώτερον τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ἰδὲ H. WENSCHKEWITZ, *Die Spiritualisierung der Kultusbegriffe Tempel, Priester und Opfer im Neuen Testament*, ἐν Angelos, IV, Leipzig, 1932.

4. Ἰδὲ M. GOGUEL, *La naissance du Christianisme*, Paris, 1946, σσ. 195-198.

5. Πλεονα περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ ἐν E. HAENCHEN, *Matthäus 23*, ἐν ZThK, τ. XLVIII, 1951, σσ. 38-63· J. DUPONT, *Les Béatitudes*, Bruges-Louvain, 1958, σσ. 130-145· G. BARTH *Das Gesetzesverständnis des Evangelisten Matthäus*, ἐν *Überlieferung und Auslegung im Matthäusevangelium*, Neukirchen, 1960, σσ. 54-154· E. KÄSEMANN, *Die Anfänge christlicher Theologie*, ἐν ZThK, τ. LVII, 1960, σσ. 162-185.

6. Κέντρον τῆς ἱεραποστολῆς ταύτης πρὸς τὰ ἔθνη εἶναι κυρίως ἡ Γαλιλαία (πρβλ. G. H. BOOBYER, *Galilee and Galileans in St Mark's Gospel*, ἐν BJRL, τ. XXXV, 1952/53, σσ. 334-348), τῆς ὁποίας τὰ μέλη, ἕνεκα τῆς μικτῆς συνθέσεως τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἦσαν δίγλωσσα ὁμιλοῦντα καλῶς τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν.

τητα, ἥτις, κατεχομένη ὑπὸ στείρου πνεύματος, ἀρνεῖται, διὰ λόγους καθαρῶς ἰδεολογικούς, τὴν διενέργειαν ἱεραποστολῆς. Ἐὰν δὲ τυχὸν ὑπάρχη κάποια ἐπέκτασις καὶ διεύρυνσις αὐτῆς ὡς κοινότητος, αὕτη δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπισήμου ἐκ μέρους αὐτῆς διενεργουμένης ἱεραποστολῆς ἀλλ' ἀπλῶς μιᾶς ἀνεπισήμου προσωπικῆς ἐπαφῆς τῶν μελῶν αὐτῆς μετ' ἄλλων μελῶν μὴ ἀνηκόντων εἰσέτι εἰς αὐτήν¹.

Ἐπεὶ τοῦ διεθνισμοῦ τούτου τοῦ κηρύγματος ἡ κοινότης τῶν ἐλληνοιστῶν ἀναμφιβόλως θὰ ἐχρησιμοποίησεν ἢ μᾶλλον θὰ ἀνέτρεξεν εἰς τὸ Λόγιον τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, τὸ ὁποῖον ὠμίλει περὶ διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου οὐχὶ μόνον εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ, ὅποτε θὰ ἐσυνεχίζετο τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνομισμοῦ, ἀλλ' «εἰς πάντα τὰ ἔθνη». Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κοινότης ἐρμηνεύει τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱεραποστολικῆς αὐτοῦ ἐννοίας². Ἡ διεύρυνσις δὲ αὕτη τοῦ κηρύγματος ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ ἀνυψώθη, ὡς εἶναι γνωστὸν, εἰς βασικὴν αἰτίαν ἀντιθέσεως μεταξὺ Ἰησοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, ὅστις ἐπιμόνως ἐμμένει ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συνεχίσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἡσθάνθη ἑαυτὸν ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν ἐξ ἔθνῶν Χριστιανῶν καὶ προσπαθεῖ, πάσῃ θυσίᾳ, νὰ διατηρήσῃ τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν καὶ προνομιοῦχον θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θείας οἰκονομίας. Ὁ Ἰησοῦς, ἀντιθέτως, θέτει τέρμα εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διὰ τοῦ καθολικοῦ Αὐτοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ ἀνωτέρω ἀναλυθεῖσα βασικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο ἐν Ἱεροσολύμοις κοινοτήτων, ὡς καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς ἀπόρριψις τοῦ Λογίου τοῦ ἀναστάντος Κυρίου ἐκ μέρους τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς κοινότητος, λόγῳ τῆς τριαδολογικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ κατὰ συνέπειαν λόγῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαγομένου τριαδολογικοῦ βαπτίσματος, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ λογίου, ἥτις δὲν θὰ διέφερε τῆς σημερινῆς αὐτοῦ μορφῆς, τὴν διὰ μέσου τῆς κοινότητος τῶν ἐλληνοιστῶν διατήρησιν αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον αὐτοῦ εἰσαγωγὴν; Εἰς τὸ τεθὲν τοῦτο ἐρώτημα δύναται τις νὰ ἀπαντήσῃ καταφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς. Ἀποφατικῶς μὲν, διότι δὲν πρέπει νὰ ὑπερτονισθῇ ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν δύο κοινοτήτων τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας διαφορὰ. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑπερτονισθῇ αὕτη, διότι αἱ κοινότητες τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀπετέλουν μίαν οἰκουμενικὴν χριστιανικὴν ὀργάνωσιν μετὰ διάφορον ὁμολογίαν

1. Περὶ τοῦ μὴ ἱεραποστολικοῦ πνεύματος τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων ἰδὲ ἐπὶ παραδείγματι M. DIBELIUS, *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, Göttingen, 1968, σ. 109. E. HAENCHEN, *Die Apostelgeschichte*, 1968, σσ. 48 ἐξ., 151 ἐξ., 212.

2. Ἰδὲ P. STUHLMACHER, *Das Paulinische Evangelium*, I (FRLANT, 95), 1968, σσ. 245 ἐξ.

πίστεως εἰς Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦν ἡμεῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας ἢ κοινότητος μετὰ τῆς «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» ὡς «σῶμα Χριστοῦ» δὲν ἦτο μόνον ἡ κοινὴ λατρεία καὶ κοινωνία ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ἡ κοινὴ ὁμολογία εἰς Ἰησοῦν Χριστόν. Ἡ κοινὴ δὲ αὕτη ὁμολογία, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον τῆς ἐνότητος τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ἢ κοινοτήτων, ἐγένετο κατὰ τὸ πρότυπον τῶν μέχρι ἡμῶν διασωθεισῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν πίστεως περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Δύναται τις ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀπαντήσῃ καὶ καταφατικῶς εἰς τὴν ὡς ἄνω θεθεῖσαν ἐρώτησιν δοθέντος, ὅτι ἡ ὑπάρχουσα μετὰ τῶν δύο κοινοτήτων ἀντίθεσις δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν, ἐκ τῶν ὑπέρων, εἴσοδον τοῦ ἀρχικῶς διὰ δογματικούς λόγους ἀπορριφθέντος Λογίου εἰς τὴν κοινότητα τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν καὶ εἶτα, διὰ μέσου αὐτῆς, εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Τοῦτο βεβαίως εἶναι λίαν πιθανὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐὰν δὲν ὑποτιμήσωμεν τὴν μετὰ τῶν δύο κοινοτήτων ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην ὡς μίαν ὁμολογιακὴν μετὰ τῶν διαμάχων, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ διαμάχη αὕτη δὲν θὰ ἀπετέλει, κατὰ τὸν E. Käsemann, «εἰ μὴ μίαν ὁμολογιακὴν χαρακτηριστικὴν διαμάχην τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος»¹.

Τὸ πρόβλημα ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα τίθεται, εἶναι ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ μετὰ τῶν δύο κοινοτήτων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ὑπάρχουσα ἀντίθεσις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁμολογιακὴ διαμάχη, ὡς φρονεῖ ὁ E. Käsemann, ἢ ἀπλῶς ὡς μία διαμάχη ἰδεολογικὴ μὲν οὐχὶ ὅμως καὶ ὁμολογιακὴ; Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, κυρίως δὲ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, οὐδαμῶς ποιοῦνται ὑπαινιγμὸν τινὰ περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς τοιαύτης ὁμολογιακῆς διαμάχης τῶν δύο κοινοτήτων. Ἐλλείπει, ὅθεν, σαφῶν πληροφοριῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ὡς ἄνω διαμάχην ὡς καθαρῶς ὁμολογιακὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ, βάσει αὐτῆς, νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν διὰ μέσου τῆς κοινότητος τῶν ἐλληνιστῶν διάσωσιν τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἀναστάντος Κυρίου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν διὰ μέσου τῆς κοινότητος ταύτης εἴσοδον τοῦ Λογίου εἰς τὴν κοινότητα τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν ἐκ τῆς λειτουργικῆς, κηρυγματικῆς καὶ κατηχητικῆς πράξεως ἐκ τῆς ὁποίας παραλαμβάνει τοῦτο ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἢ ἕτερός τις καὶ τὸ καταγράψει ἐν τῷ πρώτῳ Εὐαγγελίῳ.

Ἐὰν τυχὸν ἐν τῷ προσεχεῖ ἢ ἀπωτάτῳ μέλλοντι ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ διαμάχη μετὰ τῶν δύο κοινοτήτων τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἦτο καὶ ὁ μ ο λ ο γ ι α κ ῆ (ἢ γενικώτερον δογματικὴ), τότε ἡ διάσωσις τῆς ἀρχικῆς ἐκτενοῦς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου καὶ ἡ μέσῳ τῆς λατρείας, διδασχῆς καὶ κατηχήσεως τῆς κοινότητος τῶν ἐλληνιστῶν εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἀπὸ προβληματικῆς καθίσταται εὐλογο-

1. Πρβλ. *Die Anfänge christlicher Theologie*, ἐν ZThK, τ. LVII, 1960, σ. 166.

φανής και βεβαία. Ἡ ἀρχικῶς ὑπὸ τῆς κοινότητος τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανῶν ἀπορριφθεῖσα, δι' εἰδικούς λόγους, ἐκτενῆς μορφῆ τοῦ Λογίου τοῦ Κυρίου τελικῶς ἐπεβλήθη εἰς πάσας τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας, ὡς και εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν διὰ τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς και τῆς τελικῆς ἐν συνεχείᾳ ἐπικρατήσεως τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τῶν μελῶν τῆς κοινότητος τῶν ἑλληνιστῶν.

9. Ὁ Εὐσέβιος μάρτυς τῆς ἀρχικῆς μορφῆς του κειμένου τοῦ Ματθ., 28,19b.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία εὐθυγραμμισμένη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς θείας ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν ψυχολογικὸν παράγοντα τῶν δεκτῶν αὐτῆς υἰοθέτησεν ἀρχικῶς χριστολογικὴν τινα διδασκαλίαν ἢ ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὁποίαν και ἐχρησιμοποῖει ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδασκίᾳ και τῇ κατηχήσει τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἡ διατύπωσις τῆς χριστολογικῆς ταύτης διδασκαλίας ἢ ὁμολογίας πίστεως γίνεται μὲν ὑπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε συγκεκριμένων στοιχείων τῆς ἐν Χριστῷ και διὰ Χριστοῦ θείας Ἀποκαλύψεως και οὐδέποτε κατὰ τρόπον αὐθαίρετον.

Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία, ὡς δημιουργὸς ἢ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ὡς μορφοποιὸς δύναμις τῶν Λογίων τοῦ Κυρίου και γενικώτερον τῆς διδασκαλίας και τῆς κατηχήσεως Αὐτοῦ δὲν κινεῖται αὐθαίρετως, ὡς μία μᾶζα. Τούναντίον, ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν Λογίων και τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, κινεῖται και δρᾷ αὕτη ὡς μία ἀληθῆς κοινότης, ἥτις ἄρχεται ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀποστολικοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος και ὑπακούει εἰς τοὺς ἀρχηγούς αὐτῆς, οἵτινες δὲν εἶναι ἕτεροι εἰ μὴ αὐτοὶ οὗτοι οἱ αὐτόπται και αὐτήκοοι μάρτυρες τῆς διδασκαλίας και τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου, τ.ἔ. οἱ Ἀπόστολοι. Βάσει δὲ τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας και μαρτυρίας αὐτῶν περὶ τε τῆς διδασκαλίας και τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία ὡς μία, ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα διὰ μίαν εἰσέτι φοράν, καθαρῶς διωργανωμένη ἀποστολικὴ κοινότης προβαίνει εἰς τὴν ἐρμηνείαν και μορφοποίησιν ἢ διαμόρφωσιν τῶν προσυνοπτικῶν ἢ, γενικώτερον εἰπεῖν, προεαγγελικῶν παραδόσεων. Ἐν τῇ διαμορφώσει δὲ αὕτη τῶν παραδόσεων, τ.ἔ. «τῆς πρωταρχικῆς — ἀγράφου κατηχήσεως», κινεῖται αὕτη πάντοτε ἐντὸς τῶν ὑποδείξεων τῶν ἐγγρητῶν τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οἵτινες, ὡς αὐτόπται και αὐτήκοοι μάρτυρες Αὐτοῦ, ἀποτελοῦσι τὸ μοναδικὸν και τὸ ἀσφαλέςτερον κριτήριον περὶ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας. Διὰ τῆς μορφοποιουῦ ταύτης δυνάμεως ἢ ἀρχέγονος Ἐκκλησία ἀφ' ἑνός μὲν προσαρμόζεται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀποκαλύψεως και ἀφ' ἑτέρου προσαρμόζει τοῦτο πρὸς τὸν ψυχικὸν κόσμον τῶν ἀποδεκτῶν αὐτῆς.

Ἐξάλλεσιν τοῦ διέποντος τὴν μορφοποιὸν ταύτην δύναμιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας χρυσοῦ κανόνος δὲν δύναται, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, νὰ ἀποτελέσῃ ἡ μορφοποίησις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου. Οὕτω πῶς ἢ ὑπὸ τῆς κοινότητος χρησιμοποιοηθεῖσα χριστολογικὴ ὁμολογία πίστεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, προέκυψεν, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας ἐνὸς Λογίου τοῦ Κυρίου, τὸ ὁποῖον ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποιεῖ ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδαχῇ καὶ τῇ κατηχήσει τῶν νέων αὐτῆς μελῶν. Τὸ περὶ οὗ δὲ ὁ λόγος Κυριακὸν τοῦτο Λόγιον τελικῶς ἔλαβε μίαν νέαν μορφήν, λόγῳ τῆς συχνῆς αὐτοῦ χρήσεως καὶ τῆς ἀδιακόπου αὐτοῦ προσαρμογῆς πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ νέα δεδομένα τῆς λατρείας, τῆς διδαχῆς, τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχῆσεως.

Τὸ Κυριακὸν δὲ τοῦτο Λόγιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασίσθη ἡ πρωτοχριστιανικὴ κοινότης πρὸς διαμόρφωσιν μιᾶς χριστολογικῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ τριαδολογικῆς ὁμολογίας πίστεως προοριζομένης κυρίως διὰ τὴν τελεσιουργίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος¹, δὲν διεσώθη οὔτε ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου, ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος προηγεῖται τῶν λοιπῶν Συνοπτικῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἢ μεταφραστοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου. Δὲν ἀποκλείεται τὸ Λόγιον τοῦτο νὰ ἀπετέλει μέρος τῶν «Λογιῶν» τοῦ Παπίου, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν συλλογὴν τινα περιέχουσαν οὐ μόνον Κυριακὰ Λόγια, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ μεσσιανικὰ θαύματα τοῦ Κυρίου. Ὡς καὶ ἂν ἔχη τὸ θέμα, φαίνεται ὅτι τὸ προσυνοπτικὸν ἢ προευαγγελικὸν τοῦτο κείμενον, ἐξέλιξις τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς κείμενον τοῦ Ματθ., 28,19, δὲν ἐξηφανίσθη ταχέως ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, τούναντίον, ἐσυνεχίσθη ἡ χρῆσις αὐτοῦ παραλλήλως πρὸς τὸ συνοπτικὸν ἢ μετασυνοπτικὸν κείμενον τοῦ Ματθαίου. Ἡ χρῆσις δὲ τοῦ Λογίου τούτου, κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τὴν προφορικὴν αὐτοῦ μορφήν εἶτα δὲ ὑπὸ τὴν γραπτὴν τοιαύτην, εἰς οὐδὲν ὑστέρει τῆς ὑπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας γενομένης χρήσεως τοῦ συνοπτικοῦ ἢ μετασυνοπτικοῦ κειμένου τοῦ Ματθ., 28,19, δοθέντος ὅτι ἡ γραπτὴ παράδοσις τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων δὲν ὑπερεῖχεν τῆς προφορικῆς αὐτοῦ παραδόσεως, τ.ἔ. «τῆς πρωταρχικῆς — ἀγράφου — κατηχῆσεως»². Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπερεῖχεν ἡ πρώτη τῆς δευτέρας, ἐννοεῖται ἐξ ἐπό-

1. Ἡ ὁμολογία αὕτη τῆς πίστεως ἐγένετο ἐν πάσῃ μορφῇ λατρείας, ἐν τοῖς ἔξορισμοῖς, ἐν τῇ κατηχήσει καὶ γενικῶς εἰπεῖν ἐν πάσῃ περιπτώσει τελέσεως ὑπὸ τῆς ἀρχηγόπου Ἐκκλησίας μυστηρίου τινός. Πλείονα περὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδὲ ἐν Ο. CULLMANN, *Le culte dans l'Église primitive*, Neuchâtel, 1945, σ. 20.

2. Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 330

ψεως σταθερότητος καὶ οὐχὶ οὐσιαστικῆς σημασίας καὶ ἀξίας αὐτῆς, ἡ ὑπεροχὴ αὐτῆς ἦτο σχεδὸν ἀνεπαίσθητος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Ἡ μορφή δὲ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος προσυνοπτικοῦ ἢ προεσαγγελικοῦ ἢ προμαθητικοῦ κειμένου θὰ ἦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ μορφή ἐκείνη, τὴν ὁποίαν μετ' ἐπιτάσεως ἐπαναλαμβάνει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας καὶ ὑπὲρ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ὁποίας σφοδρῶς μάχεται καὶ ἀπολογεῖται οὗτος¹. Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος μορφή αὕτη εἶναι ἡ ἀκόλουθος: «π ο ρ ε υ θ ἔ ν τ ε ς (ο ὕ ν) μ α θ η τ ε ὑ σ α τ ε² π ἄ ν τ α τ ἄ ἔ θ ν η ἔ ν τ ῶ ὄ ν ὄ μ α τ ῖ μ ο υ, δι δ ἄ σ κ ο ν τ ε ς α ὐ τ ο ὓ ς τ η ρ εῖ ν π ἄ ν τ α ὄ σ α ἔ ν ε τ ε ι λ ἄ μ η ν ὕ μ ῖ ν». Τὸ πρῶτον μέρος τῆς παραθέσεως ταύτης τοῦ Εὐσεβίου, ἥτις ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῷ σημερινῷ κειμένῳ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἰδίαν προσυνοπτικὴν ἢ προλουκάνειον παράδοσιν, τὴν ὁποίαν παραθέτει ὁ Λουκάς, ὅταν γράφῃ: «...κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ... εἰς πάντα τὰ ἔθνη» (Λουκ., 24,47). Γενικῶς εἰπεῖν ἡ ἔμμονή τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τούτου, ἡ συχνή ὑπ' αὐτοῦ χρῆσις, ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ πιστότης μετὰ τῆς ὁποίας οὗτος παραθέτει τοῦτο, ὡς καὶ ἡ μὴ ἀνάμιξις τούτου μετὰ τοῦ ἐκτενεστέρου κειμένου τοῦ σημερινῷ εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον γνωρίζει καλῶς ὁ Εὐσέβιος, πάντα ταῦτα καὶ πολλὰ ἕτερα σαφῶς δεικνύουσι τὴν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας τρέφει διὰ τὸ κείμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον συγκριτικῶς χρησιμοποιεῖ οὗτος περισσοτέρας φοράς ἢ τὸ ἐκτενεστέρον³.

Τίνι τρόπῳ ὁμοῦς δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη συμπάθεια τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, καθ' ἣν οἱ προγενέστεροι αὐτοῦ, ἰδιαιτέρως δὲ ὁ πολὺς Ὁριγένης⁴, ἀρκοῦνται νὰ παραθέσωσι τὸ κείμενον τοῦ

1. Ἰδὲ τὸ κείμενον ἀνωτέρω σ. 143.

2. Τὸ ρῆμα «μαθητεύειν», τὸ ὁποῖον εἶναι περισσότερο ἑλληνικὸν ἢ ἡ ἔκφρασις τοῦ συντάκτου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου «μαθητὰς ποιεῖν καὶ βαπτίζειν» (πρβλ. 4,1), ἀπαντᾶται τρεῖς φοράς παρὰ Ματθαίου (13,52· 27,57 καὶ 28,19). Πρὸς τούτοις τὸ ρῆμα τοῦτο ἀναγινώσκεται καὶ ἐν Πράξ., 14,21, ὡς ἐπίσης καὶ παρὰ Ἰγνατίῳ Ἀντιοχείας (πρβλ. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους, III, 1· X, 1· Πρὸς Ρωμαίους, V, 1).

³ Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου ἰδὲ Ο. MICHEL, *Menschensohn und Völkerwelt*, ἐν *Evang. Miss. Zeitschrift*, 1941, σσ. 263 ἐξ· Β. RIGAUX, *Témoignage de l' évangile de Matthieu. (Pour une histoire de Jésus, 2)*, Bruges-Paris, 1967, σσ. 201-203.

3. Ἐν συνόλῳ ὁ Εὐσέβιος παραθέτει 25 φοράς τὸ Ματθ., 28 19, ἐξ ὧν 17 φοράς παραθέτει τὸ σύντομον κείμενον εἰς τὰ πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγόμενα συγγράμματα αὐτοῦ (πρβλ. C. F. CONYBEARE, *The Eusebian Form of the Text Matth.*, 28,19, ἐν *ZntW*, τ. II, 1901, σσ. 275-288 καὶ τ. VI, 1905, σσ. 250-270).

4. Ἰδὲ ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ, Ἐπίσημος εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, VI, 27: ...οὕτως καὶ τὸ διὰ τοῦ ὕδατος λουτρὸν, σύμβολον τυγχάνον καθαρῶν ψυχῆς πάντα ῥύπον τὸν ἀπὸ κακίας ἀποπλυνομένης, οὐδὲν ἤττον καὶ καθ' ἑαυτὸ τῷ ἐμπαρέχοντι ἑαυτὸν τῇ θεϊότητι τῆς δυνάμεως τῶν τῆς προσκυνητῆς τριάδος ἐπικλήσεών ἐστιν ἡ χαρισμάτων θείων ἀρχὴ καὶ

Ματθαίου ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν¹; Εὐλόγως διερωτᾶται τις διὰ ποῖον ἀκριβῶς λόγον ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης δίδει ἀπόλυτον προτεραιότητα εἰς τὸ κείμενον τοῦτο καὶ οὐχὶ εἰς τὸ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἐκτενέστερον κείμενον, τὸ ὁποῖον οὗτος παραθέτει ἐν τοῖς τελευταίοις ἔργοις τῆς συγγραφικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος², καὶ τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ χρόνου εἶχεν ἐπικρατήσει ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ³, Συρίᾳ⁴, Ἀφρικῇ⁵,

πηγῇ (σσ. 142, 27-143,1). Τὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα τοῦ ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου δεικνύει σαφῶς, ὅτι τὸ Ματθ., 28,19 ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο διὰ τῶν ἐπικλήσεων τῆς «προσκυνητῆς τριάδος».

¹ Ἀναφορικῶς πρὸς τὰς παραθέσεις τοῦ Ἀριγένοῦς, τὰς ὁποίας διέσωσεν ὁ Ρουφίνος καὶ αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μάρτυρες ὑπὲρ τοῦ προσονοπτικῶ κειμένου Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας πρέπει ἐνταῦθα, μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως, νὰ λεχθῆ, ὅτι αὗται δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀσφαλές κριτήριον ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς τριαδολογικῆς μορφῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος. Τοῦτο δὲ διότι αὗται ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ Ρουφίνου διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, κἀρίως δὲ διὰ δογματικούς τιοῦτους.

1. Περὶ τῆς ἀρχικῆς (βαπτιστικῆς) μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Ματθαίου ἰδὲ F. H. CHASE, *The Lord's Command to baptize*, ἐν *JThSt*, τ. VI, 1904/5, σσ. 481-512. H. KOSMOLA, *The Conclusion of Matthew*, ἐν *ASTI*, τ. IV, 1965, σσ. 132-147.

2. Πρόκειται ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, περὶ τῶν τριῶν παραθέσεων, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν εἰς τρία διαφορετικὰ ἔργα συνταχθέντα μετὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 143, ὑποσ. 4). Μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως δεόν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νὰ τονισθῆ, ὅτι ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὴν παροικίαν αὐτοῦ εἰσάγει τὸ Ματθ., 28,19 ὑπὸ τῆν τριαδολογικὴν αὐτοῦ βαπτιστικὴν μορφήν ἐν τῷ τέλει τοῦ βαπτιστικοῦ συμβόλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, καὶ δὴ καὶ πρὸ τῶν λέξεων «πιστεύομεν καὶ εἰς ἓνα πνεῦμα ἅγιον».

3. ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ, *μνημον. ἔργον*, III, 17,1.

4. Πρβλ. Πράξεις Θωμᾶ, 27, 121, 132 καὶ 157.

5. Ἰδὲ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Epistolae*, LXXIII, 5: ...data est mihi omnis potestas in caelo et in terra. ite ergo, docete gentes omnes tinguentes eos in nomine Patris et filii et spiritis sancti (CSEL, τ. III, 2, σ. 782,1-4)· XXVII, 3 (σ. 543, 12)· XXVIII, 2 (σ. 546, 6 ἐξ.)· LXIII, 18 (σ. 716, 15 ἐξ.)· *Testim.*, II, 26 (CSEL, τ. III, I, σ. 93,20 ἐξ.). Τὸ πρόβλημα τοῦ τριαδολογικοῦ βαπτίσματος συνεζητήθη καὶ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Καρθαγένης, ὡς τοῦλάχιστον προκύπτει ἐκ τῶν πρακτικῶν αὐτῆς (πρβλ. *Sententiae episcoporum*, 7. 10. 29. 37· CSEL, τ. III, 1 σσ. 440,15· ἐξ., 442,4-5, 447,17-18, 450,9-10). Ἡ ἐν τῇ Ἀφρικῇ διάδοσις τῆς τριαδολογικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ Ματθ., 28,18 ἐξ. ἀποτελεῖ ἀναντίρρητον πραγματικότητα. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Ἀφρικῇ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀνατολήν, δὲν ἐγνώρισε, τοῦλάχιστον ἐξ ὧν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, τὴν μορφήν τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου διασωθέντος κειμένου. Ἡ ἀποφικὸς δὲ ἄδῃ ἐπαληθεύεται οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν παραθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Καρθαγένης ἁγίου Κυπριανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν καὶ ὑπὸ πολλῶν ἑτέρων λατίνων Πατέρων τῆς Ἀφρικῆς, ὡς ἐπὶ παραδειγματι ὑπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ (πρβλ. *De baptismo*, XIII· *Adversus Praxeam*, XXVI· *De praescriptione haereticorum*, VIII καὶ XX· *De Corona*, 3). Τούναντιον ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἀγνοεῖ τὴν τριαδολογικὴν βαπτιστικὴν μορφήν τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, Ἰουστίνου καὶ Ἰππολύτου μαρτυρουμένην, εἰς τὴν θέσιν δὲ τοῦ τριαδολογικοῦ βαπτίσματος προβαίνει αὐτὴ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ βαπτίσματος τοῦ τελουμένου ἐν ὀνόματι Χριστοῦ. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τοῦ κανόνος τῆς Συνόδου Nemours (1284), ἥτις θε-

ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης ὡς προκύπτει ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ταχῶν αὐτῆς¹.

Εἰς τὰ ὡς ἄνω ἐρωτήματα δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν εἰ μὴ διὰ τῆς ἀκολούθου ὑποθέσεως: Ὁ ἱστορικὸς τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, Εὐσέβιος, δίδει προτεραιότητα εἰς τὸ κείμενον τοῦτο, διότι θέλει νὰ δώσῃ προτεραιότητα εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου τῆς Ἐκκλησίας του. Χρησιμοποιεῖ δὲ τοῦτο περισσότερον τοῦ ἐκτενεστέρου, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, παραθέτει εἰς τὰ μετὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου συγγράμματα αὐτοῦ², διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἰδιαίτερον κείμενον τῆς Ἐκκλησίας του³. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς παραθέτει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βραχὺ κείμενον πιστῶς⁴ καὶ τὸ σέβεται, διότι γνωρίζει καλῶς, ὅτι σεβόμενος τοῦτο σέβεται αὐτὴν ταύτην τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας του, ἣτις ἐδέχθη τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. καὶ ἄλλην αὐτῆς τὴν παράδοσιν - λειτουργικὴν καὶ κατηχητικὴν - ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἣ ὅποια καὶ διεδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν μορφοποίησιν ἢ διαμόρφωσιν τῆς προσνοπτικῆς ἢ προεαγγελικῆς παραδόσεως. Γνωρίζει οὗτος τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἐν

σπίζει: *Dicimus infantem baptizatum esse, si baptizans dicit: Baptizo te in nomine Christi.*

1. Πρβλ. **ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ**, μνημον. ἔργον (ιδὲ ἀνωτέρω)· **ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΡΩΜΗΣ**. *Contra Noetum*, XIV (ἔκδοσις P. NAUTIN, *Hippolyte Contre les hérésies, fragment. Etude et édition critique*, Paris, 1949, σ. 257,13 ἐξ.).

2. Τὴν ἐξ ἐπόψεως χρονολογίας διάκρισιν τῶν δύο μορφῶν τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν F. C. Conybeare, ἔνθα ἀνωτέρω, τ. II, 1901, σσ. 275-288. Τὴν ἔρευναν ταύτην τοῦ F. C. Conybeare ἐσυνέχισεν καὶ ὁ E. RIGGENBACH, *Der trinitarische Taufbefehl*, ἐν *BzFehrTh*, τ. VII, 1, Gütersloh, 1903, σσ. 10-32.

3. E. Rigenbach διετύπωσε διαφορετικὴν γνώμην. Οὗτος ἐκλαμβάνει τὸ βραχὺ κείμενον ὡς συντόμεισίν τινα (Verkürzung) τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς κειμένου [πρβλ. ἔνθα ἀνωτέρω, σσ. 10-32· ιδὲ ὡσαύτως P. M. — J. LAGRANGE, *Evangile selon saint Matthieu*, Paris, 1948, σ. 544· H. GRESSMANN—E. KLOSTERMANN, *Matthäus (Handbuch zum Neuen Testament*, Tübingen, 21909), σ. 357]. Τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην συμμεριζόμενος καὶ ὁ G. K r e t s c h m a r φρονεῖ, ὅτι ὅπισθεν τοῦ συντόμου τούτου κειμένου «eine besondere liturgische Ortstradition liegt nicht vor» (ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 6). O M i c h e l πιστεύει ὡσαύτως, ὅτι «Die Kurzform der vornizäischen Schriften Eusebs ist kaum als ursprünglich anzusehen» (πρβλ. *Der Abschluss des Matthäusevangeliums. Ein Beitrag zur Geschichte der Osterbotschaft*, σ. 23). Ὅμοίαν πρὸς ἡμᾶς γνώμην διετύπωσαν οἱ H. KOSMALA, ἔνθα ἀνωτέρω, σσ. 132-147, ἰδιαιτέρως σελ. 137-138 καὶ D. FLUSSER, *The Conclusion of Matthew in a new Jewish Christian Source*, ἐν *ASTI* τ. V, 1966/67, σσ. 110-120.

4. F. C. Conybeare εἶναι ὡσαύτως τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Εὐσέβιος παραθέτει ἐναυῦθα τὸ κείμενον τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων τινῶν, ἅτινα οὗτος εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ (ἔνθα ἀνωτέρω, σ. 281).

λόγω κειμένου και δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ διαιωνίση τοῦτο διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς ἀκριβῶς πράττει διὰ τὰ λοιπὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς του.

Ἀργότερον, ἔνεκα τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεληθούσης ἐξελίξεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἡτις εἶναι ἀπόρροια τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ Εὐσέβιος «ἀναγκάζεται», οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σύντομον ἀρχικὸν κείμενον τῆς Ἐκκλησίας του καὶ νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἐκτενεστέρον τοιοῦτον. Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ βραχυτέρου κειμένου ὑπὸ τοῦ ἐκτενεστέρου πραγματοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου διὰ λόγους καθαρῶς ἀπολογητικούς¹.

10. Ἡ ἀρχαιότης τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου» τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου.

Ἐν τῷ προηγηθέντι κεφαλαίῳ ἐλέχθη, ὅτι ὁ Εὐσέβιος πιστῶς παραθέτων τὸ κείμενον τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου. Πρὸς ἐπίρρωσιν τούτου ἀρκουμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν μείαν δύο μόνον ἐπιχειρημάτων. Τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου, ὡς τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Λογίου, παρέχεται ὑπὸ τῆς εἰσαγωγῆς ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πρώτου μέρους αὐτοῦ τούτου τοῦ Λογίου, ἐν ᾧ τὸ δεύτερον συνίσταται εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου μαρτυρίαν δύο Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, οἵτινες προηγοῦνται τῆς ἐποχῆς τοῦ Εὐσεβίου.

Ἡ πλειονότης τῶν ἐξηγητῶν ἀποδέχεται, ὅτι τὸ τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἔχει καθολικὴν σημασίαν², ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο τὴν ἀσφαλῆ,

1. Τοῦτο καθίσταται σαφές, ἐὰν ἐκτιμῶμεν δεόντως τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον φέρουσι τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου «Κατὰ Μαρκέλλου» καὶ ἡ «Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ», ἐν οἷς οὗτος παραθέτει τὸ κείμενον τοῦ Ματθ., 28,18 ἐξ. ὑπὸ τὴν γνωστὴν σημερινὴν τριαδολογικὴν αὐτοῦ μορφήν (πρβλ. F. C. CONYBEARE, ἔθνα ἀνωτέρω. Δύο ἔτη ἀργότερον ὁ συγγραφεὺς ἀναθεωρεῖ τὴν γνώμην του ταύτην· πρβλ. ZntW, τ. IV, 1903, σσ. 330-334· τ. VI, 1905, σσ. 250-270).

2. Ἡ καθολικὴ δὲ αὕτη σημασία σὺν τοῖς ἄλλοις προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἀποστολή, τὴν ὅποιαν ὁ Κύριος ἐμπιστεύεται αὐτοῖς, διαφέρει ἐκεῖνης, τὴν ὅποιαν οὗτος ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον (πρβλ. Ματθ., 10,5-6· 15,24). Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρώτην ἢ νέα ἀποστολὴ δὲν περιορίζει τὴν ἀγγελίαν τοῦ Εὐαγγελίου μόνον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' ἐπεκτείνει ταύτην εἰς πάντας γενικῶς τοὺς ἀνθρώπους (πρβλ. Ματθ., 24,9-14· 25,32).

³ Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου, τὸ ὅποιον παρουσιάζει μιαν καθαρῶς ματθαϊκὴν σύνθεσιν χρησιμεύουσαν ὡς γενικὸν συμπέρασμα ὁλοκλήρου τοῦ Εὐαγγελίου, ἰδὲ πλείονα ἐν W. TRILLING, *Das wahre Israel. Studien zur Theologie des Matthäusevangeliums* (STANT, 10), München, 1964, σσ. 26-28.

κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῆς συγχρόνου ἐρμηνευτικῆς θεολογίας, κλεῖδα κατανοήσεως ὁλοκλήρου τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου¹.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, πρὶν ἢ ἀπευθῆναι εἰς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ τὴν ἐντολήν, ὅπως «πορευθῶσιν εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ διδάξωσιν αὐτοὺς πάντα ὅσα οὗτος ἐνετείλατο αὐτοῖς», μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος, αὐθεντίας καὶ ἀποκλειστικότητος ἀναγγέλλει εἰς αὐτούς, ὅτι «ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ (τῆς) γῆς» (Ματθ., 28,18), ἔκφρασις ἣτις ἀποτελεῖ ἡχὼ τοῦ μεταξὺ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐλευσεως τῆς βασιλείας ὑπάρχοντος στενοῦ ἐσχατολογικοῦ δεσμοῦ. Ἡ ἐπίσημος καὶ πανηγυρικὴ αὕτη ἀγγελία τοῦ ἀναστάντος Κυρίου ἀπώλεσε τὸν ἰδιάζοντα αὐτῆς θριαμβευτικὸν χαρακτῆρα ἕνεκα τῆς μεταγενεστέρως (σημερινῆς) μορφῆς τοῦ Λογίου². Καὶ τοῦτο, διότι οὔτε τὸ «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη», οὔτε τὸ «βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος», ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ «διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν»³ ἔρχονται νὰ προσδώσωσι τὴν ἀπαιτούμενην ἔμφασιν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκ νεκρῶν κοσμοϊστορικῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἕτερόν τι εἰ μὴ ἡ κ υ ρ ι ὅ τ η ς τ ο ῦ Κ υ ρ ῖ ο υ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, κυριότης ἣτις ἐκφράζεται διὰ τῆς ἐπισημῶν δηλώσεώς Του, ὅτι «ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς»⁴ καὶ ἣτις ἀποτελεῖ σύνθημα

1. Οὕτως, ἐπὶ παραδειγματι, O. Michel φρονεῖ, ὅτι τὸ Ματθ., 28,18-20 ἀποτελεῖ «der Schlüssel zum Verständnis des ganzen Buches» (O. MICHEL, *Der Abschluss des Matthäusevangeliums. Ein Beitrag zur Geschichte der Osterbotschaft*, ἐν *EvTh*, τ. X, 1950/51, σ. 21). Ἰδὲ ὡσαύτως Th. DE KRUIJF, *Der Sohn des lebendigen Gottes. Ein Beitrag zur Christologie des Matthäusevangeliums*, Romae, 1962, σσ. 112 ἐξ.

2. Ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ὀρθὴ καὶ ἐὰν εἰσέτι ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἐντολήν τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου τὸν χαρακτηρισμόν, τὸν ὅποιον δίδει εἰς αὐτὴν ὁ E. Lohmeyer, καθ' ὃν τὸ Ματθ., 28,19 «Teil eines grösseren Ganzen ist, welches von der Offenbarung des Königtums Gottes handelt» (E. LOHMEYER, «*Mir ist gegeben alle Gewalt*». Eine Exegese von Mat. 28,18-20, ἐν *In memoriam Ernst Lohmeyer*, Stuttgart, 1951, σ. 44· πρβλ. ἐν τούτοις G. DELLING, *Die Zueignung des Heils in der Taufe*, Berlin, 1961, ὕποσ. 339).

3. Ἡ ἔκφρασις αὕτη παραπέμπει ἡμᾶς εἰς Ἱ. Ναυῆ, 22,2 καὶ Δευτ., 34,9.

4. Διὰ τῆς φράσεως ταύτης ὁ ἀναστὰς Κύριος ὑπαίνισσεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὴν ἐξουσίαν, ἣτις ἐδόθη εἰς τὸν «κύριον τοῦ ἀνθρώπου» τοῦ βιβλίου τοῦ Δαν., 7,14 ἐν συσχετισμῷ πάντοτε πρὸς τὸν Ψαλμ., 110,1 (πρβλ. Ματθ., 26,64) καὶ Ματθ., 11,27-30. Κατάλογον τῶν ἐξηγητῶν τῶν ἀποδεχομένων τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δύναται ὁ ἀναγνώστης ἡμῶν νὰ ἀνεύρη ἐν A. VÖGTLE, *Das christologische und ekklesiologische Anliegen von Mt 28, 18-20*, ἐν *StE*, II (TU, 87), Berlin, 1964, σ. 266 (note). Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἰδὲ ἐπίσης J. COPPENS-L. DEQUEKER, *Le Fils de l'homme et les Saints du Très-Haut en Daniel, VIII, dans les Apocryphes et dans le Nouveau Testament*, ἐν *An. Lov. Bid. et Or., Serie III*, fasc. 23, Louvain, 1961· F. ASENSIO, *Transfondo Profetico-Evangelico del «pasa exousia» de la «Gran Mision»*, ἐν *EB*, τ. XXVII, 1968, σσ. 27-48.

θέμα διὰ τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. Φίλιπ., 2,5-11). Ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν εἰς «πάντα τὰ ἔθνη»¹ δὲν ἐκφράζει τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῆς κυριότητος ταύτης τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, δοθέντος ὅτι ὁ Κύριος καὶ πρὸ τῆς τριημέρου αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἔδωσε παρομοίας, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, ἐντολὰς εἰς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐξέφραζε τὴν λογικὴν συνέπειαν καὶ τὸ πραγματικὸν ἅμα νόημα τῆς προταθείσης τοῦ Λογίου ἐκφράσεως τοῦ Κυρίου «ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ (τῆς) γῆς», ἐκφρασις ἀποτελοῦσα τὸ πρῶτον στρῶμα καὶ τὴν βάσιν τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, εἶναι οὐχὶ ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ Λογίου τοῦ στίχου 19, ἀλλ' ἡ προσυνοπτικὴ ἢ μᾶλλον προμαθηταικὴ αὐτοῦ μορφή, ἥτις, κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου, δὲν περιελάμβανε μόνον τὴν ἐκφρασιν «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη», ἥτις περιεῖχεν ἀρχαιότατον ὕλικόν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ παράλληλον ἀπόσπασμα τοῦ Μάρκ., 14,9, ἀλλὰ καὶ συνεπληροῦτο διὰ τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐνδεικτικῆς τῆς κυριότητος τοῦ Κυρίου ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου»², ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐμφαντικῶς δηλοῖ τὸν ὅπως ἰδιαίτερον χαρακτηῖρα, τὸν ὁποῖον ἐμελλε νὰ φέρῃ τὸ ἀποστολικὸν εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσφέρει τὸ κατατεθὲν σῆμα τῆς ἱστορικῆς καὶ ἅμα ἐσχατολογικῆς διαστάσεως τῆς κυριότητος τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἐξουσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεμελιούται καὶ ἅμα ἐκφράζεται ἐν καὶ διὰ τῆς ἀγγελίας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ «ἐν τῷ ὀνόματί του», ὡς καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ πραγματοποιήσεως τῶν προφητικῶν λόγων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ «*ι ο υ τ ο υ ἀ ν θ ρ ω π ο υ*». Τὸ κήρυγμα περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ «*ι ο υ τ ο υ ἀ ν θ ρ ω π ο υ*» ὡς βασιλέως ὀλοκλήρου τοῦ σύμπαντος γίνεται μὲν ὑπὸ τῆς κοινότητος τῆ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ»³. Πρὸς τούτοις ἡ ἐκ-

1. Ἡ ἐκφρασις αὕτη ἐν συνόλῳ ἀπαντᾶται πεντάκις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου (πρβλ. 6,32=Λουκ., 12,30· 24,9=Μάρκ., 13,13·24,14=Μάρκ., 13,10· 25,32· 28,19).

2. Οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὴν θεολογίαν τῶν βιβλικῶν ἐν τῇ Π.Δ. ὀνομάτων, ἰδιαίτερος δὲ τὴν θεολογίαν τοῦ «ὀνόματος», τὸ ὁποῖον προσφέρει σημεῖόν τι κατοχῆς (πρβλ. Β' Σαμ., 12,28· Ἡσ., 4,1· 63,19· Ἱερ., 7,10· 14,9· 15,16) καὶ τὸ ὁποῖον (ὄνομα) χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὡς σεβαστὸν συνάνυμον τῆς λέξεως «Θεός» (πρβλ. Ἡσ., 29,23· Ἐξεκ., 36,23· 28,22· Ψαλμ., 74,18· Λευιτ., 10,23· Ἡσ., 37,6-23· 65,7). Τὴν παλαιοδιαθηρικὴν ταύτην παράδοσιν συνεχίζει, ὡς τοῦλάχιστον προκύπτει ἐκ τῶν Πράξεων, ἡ ἀρχέγονος χριστιανικὴ Ἐκκλησία δημιουργοῦσα τὴν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ θεολογίαν αὐτῆς (πρβλ. Πράξ., 4,12), ἥτις καὶ ἐμελλε νὰ διαδραματίσῃ πρωτεύοντα ρόλον ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς διαμορφώσει ὀρισμένων ὁμολογιῶν πίστεως.

3. O. Cullmann φρονεῖ ὅτι ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἐσήμαινε τὴν ἐνθρονίσιν αὐτοῦ (πρβλ. O. CULLMANN, *La foi et le culte de l' église primitive*, Neuchâtel-Paris, 1963, σσ. 17 ἐξ.). O. Michel ἐν Μαθ., 28,16-20 βλέπει ἐν σχῆμα ἐνθρονίσεως (πρβλ. O. MICHEL, *Der Abschluss des Matthäusevangeliums. Ein Beitrag zur Ge-*

φρασις «ἐν τῷ ὀνόματί μου» συνδυαζομένη μετὰ τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ὁ Κύριος θὰ εἶναι παρὼν ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν «πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἐκφράσεως τῆς δυνάμεως τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ τὴν λαμπροφόρον ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου τὸ δοθὲν εἰς Αὐτὸν ὄνομα διαδραματίζει, ὡς γνωστὸν, πρωτεύοντα ρόλον ἐν τῷ κύκλῳ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῷ καθόλου ἱεραποστολικῷ καὶ κατηχητικῷ ἔργῳ τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. Πράξ., 3,6· 4,7· 10,12,17 ἐξ· 5,28,40· 8,12· 16,18· 19,13· Α' Κορ., 5,4· 6,11· Ἐφεσ., 5,20). Ὁ σπουδαιότατος δὲ οὗτος ρόλος, τὸν ὁποῖον διαδραματίζει ἐν τῇ ζωῇ τῆς ἀρχεγόνου κοινότητος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπορρέει κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἐνὸς κοινοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὀνόματος «ὐπὲρ πᾶν ὄνομα», τὸ ὁποῖον, συμφώνως πρὸς τὴν παυλικὴν θεολογίαν, ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τῷ Ἰῶν, «ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων...» (Φιλιπ. 2,10· πρβλ. Πράξ., 4,12) καὶ τὸ ὁποῖον πολυειδῶς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐνεργοῦν ἀπεργάζεται ἔργον κατ' ἐξοχὴν ἐσχατολογικόν.

Πᾶν ὅ,τι ποιεῖται ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ποιεῖται «πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ» (Κολοσ., 3,17) ἢ «ἐπὶ τῷ ὀνόματί του», ὡς σημειοῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἐν τε τῇ περιγραφῇ τῆς τάξεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἡ, ὀρθότερον εἰπεῖν, ματθαϊκῆς κοινότητος¹ καὶ ἀλλαχοῦ². Ἡ προφητικὴ ἀποστολὴ τοῦ Παρρακλήτου, ὅστις «λαλεῖ», «ἀναγγέλλει», «διδάσκει», «μαρτυρεῖ», «ὕπομιμνήσκει» καὶ «ἀδηγεῖ ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση» (πρβλ. Ἰωάν., 14,24· 16,13,15), πραγματοποιεῖται «ἐν τῷ ὀνόματι» τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς (πρβλ. Ἰωάν., 14,26). Πρὸς τούτοις οἱ Ἀπόστολοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναλάβωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ βαρύτερον ἔργον τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἀνέλαβον δὲ οὗτοι νὰ φέρωσι τὴν μεγάλην ταύτην ἀποστολὴν εἰς πέρας ἀφ' ἐνὸς μὲν κινούμενοι, ὡς σαφῶς ὑπογράμμει ὁ μάρτυς τῆς προματθαϊκῆς μορφῆς τοῦ Λογίου ἱστορικὸς Εὐσέβιος, ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως, ἥτις ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἐτέρου δὲ βοηθούμενοι

schichte der Osterbotschaft, ἐν *EvTh*, τ. X, 1950/51, σσ. 16-26). Ὑπὸ τὸ ἴδιον πρῖσμα ἴδὲ ὠσαύτως F. HANH, *Das Verständnis der Mission im Neuen Testament*, Neukirchen, 1963, σσ. 52-57.

1. Πρβλ. Ματθ., 18,5 (Μάρκ., 9,37).

2. Πρβλ. Ματθ., 7,22: οὐ τῷ σῶ ὀνόματι ἐπροφητεύσαμεν... δαιμόνια ἐξεβάλομεν... δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμε; 12,21: τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι (Ἰσ., 42,4)· 21,9 [Μάρκ., 11,9· Ψαλμ., 117 (118), 26]· 23,38 (Λουκ., 13,35)· 24,5 (Μάρκ., 13,6)· 10, 41 ἐξ.: ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου... καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου... μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ.

ὕπ' ἐκείνου, "Ὅστις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ πάλιν τοῦ Εὐσεβίου, εἶπεν αὐτοῖς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου»¹ καὶ συγχρόνως διαβεβαίωσεν αὐτούς, ὅτι «ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»². Συνεχίζων δὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ἀυτοῦ ὁ Εὐσεβίος παρατηρεῖ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ δύναμις αὕτη τοῦ νέου ὀνόματος τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου ἦτο λαθάνουσα, ὁ Κύριος, προκειμένου νὰ καταστήσῃ αὐτὴν γνωστὴν εἰς τοὺς ἰδίους Αὐτοῦ Ἀποστόλους, εἶπε πρὸς αὐτούς: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου»³ καὶ οὐχὶ ἀπλῶς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»⁴. Ἡ ἀγγελία τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὰ ἔθνη δέον ὅπως λάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς «ἐν τῷ ὀνόματί μου», ἦτοι ὑπὸ τὸ κράτος, τὸ κύρος καὶ τὴν κατοχὴν τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ⁵. Ἡ εὐδωσις τῆς ἀποστολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν

1. Ἡ προέλευσις τοῦ ὄρου τούτου κατέστη σημεῖον ἀντιλεγόμενον μεταξύ τῶν ἐξηγητῶν, ἢ πλειονότης τῶν ὁποίων ἀποδέχεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὐτοῦ χρῆσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλὴς κλεις ἐπιλύσεως τοῦ πρόβλήματος τῆς προελεύσεως τῆς ἐκφράσεως ταύτης. Τούναντίον ἕτεροι ἐξηγηταὶ συνδέουσι τὸν ὄρον τοῦτον μετὰ τοῦ *lechem ἢ lechoum* ραββινικῶν λειτουργικῶν τύπων (ὄρον), ὅστις ἐδήλου τὴν πρόθεσιν μετὰ τῆς ὁποίας ἐκάστη ἀκολουθία ἐτελεῖτο (πρβλ. H. STRACK-P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München, 1969, τ. I, 1054· τ. IV, 744· J. JEREMIAS, *Hat die älteste Christenheit die Kindertaufe geübt?*, Göttingen, 1938, σ. 14, ὑποσ. 67). Ὅπως καὶ ἐὰν ἔχη τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τοῦ ὡς ἄνω ὄρου, ἡ ἔννοια αὐτοῦ παραμένει πάντοτε ἡ αὕτη. Περὶ τῆς ἐννοίας δὲ τοῦ ὄρου «ἐν τῷ ὀνόματι» ἢ «εἰς τὸ ὄνομα» (*I' sem, lechem ἢ lechoum*) ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐξηγητικῇ μεταξὺ πολλῶν ἑτέρων ἐργασιῶν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν μνείαν τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν: W. HEITMÜLLER, «Im Namen Jesu». *Eine sprach-u. religionsgeschichtliche Untersuchung zum Neuen Testament, speziell zur altchristlichen Taufe*, Göttingen, 1903· F. M. RENTDTORFF, *Die Taufe im Urchristentum im Lichte der neuren Forschungen*, Leipzig, 1905, σ. 10· W. BIEDER, *Die Verheissung der Taufe im Neuen Testament*, Zürich, 1966, σσ. 109 ἐξ· F. H. ELY, *The Lord's Command to baptize* (*St. Matthew XXVIII, 19*), ἐν *JThSt*, τ. VIII, 1906/07, σσ. 161-184· D. FLUSSER, *μηχρον. κρον.*, σσ. 110 ἐξ· H. BIETENHARD, *ὄνομα*, ἐν *ThWNT*, IV, 274 ἐξ· A. OEPKE, *βάπτω*, ἐν *ThWNT*, I, 537, 33 ἐξ. καὶ 267, 28 ἐξ· BLASS-DEBRUNNER, *Grammatik des neustamentlichen Griechisch*, Göttingen, 1959, 134 (§ 206,27): H. KOSMALA, «In my Name», ἐν *ASTI*, τ. V, 1966/67, σσ. 87-109.

2. Ἰδὲ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, *Περὶ Θεοφανείας*, V, 49 (ἐκδοσις H. GRESSMANN, GCS, τ. XI, 1, σ. 255· ἰδὲ ὡσαύτως Ἀπόσπασμα 8, σ. 22).

3. Ἡ ἀσθεντία αὕτη μετὰ τῆς ὁποίας ἀποστέλλει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ὅπως κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον, δηλοῦται ὡσαύτως καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἐν τῷ τετάρτῳ ὅμως Εὐαγγελίῳ ἡ ἀσθεντία αὕτη δὲν ἐκφράζεται ὑπὸ τῶν ἰδίων ὄρων, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου, ἀλλ' ὑπὸ ἰδεῶν καὶ ὄρων προσιδισζόντων εἰς τὴν θεολογίαν καὶ τὸ λεξιλόγιον τοῦ συντάκτου τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου: «καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ πατήρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς» (Ἰωάν., 20,21=17,18).

4. Πρβλ. ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, *Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις*, III, 7, 9-13.

5. Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐκφράζει ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐ μόνον ἐν τῇ περικοπῇ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἄλλαχού, ἰδιαιτέρως δὲ ἐν 24,47.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἥτις συμπεριλαμβάνει α) τὴν καθολικότητα τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου, β) τὴν μαθήτευσιν ἢ κατήχησιν τῶν ἐθνῶν, γ) τὴν βάπτισιν αὐτῶν (συμφώνως πρὸς τὸ παραδεδεγμένον κείμενον) καὶ δ) τὴν τήρησιν τῶν δσων ὁ Κύριος ἐνετείλατο αὐτοῖς, ὑπερβαίνει τὰς ἀνθρωπίνους δυνατότητας καὶ στηρίζεται, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον, ἐπὶ τῆς ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἅμα ἐσχατολογικῆς παρουσίας τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου.

Πάντα ἐπιχειροῦνται καὶ ἅμα πραγματοποιοῦνται «ἐν τῷ ὀνόματι» Αὐτοῦ, τ.ἐ. ὑπὸ τὸ ἀπόλυτον κράτος τῆς αὐθεντίας, τῆς ἐξουσίας, τῆς κατοχῆς, τῆς ἀποκλειστικότητος, ὡς καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἐσχατοποιήσεως τῆς τε ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ πάθους τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου. Οἱ Ἀπόστολοι ὁμιλοῦσι, κηρύττουσι καὶ διδάσκουσιν «ἐν τῷ ὀνόματι» Αὐτοῦ (πρβλ. Πράξ., 4,17 ἐξ.· 5, 28.40· 9,27,29) ἢ περὶ τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ (πρβλ. Πράξ., 8,12). Οὗτοι, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, προσεύχονται (πρβλ. Ἰωάν., 14,13.14· 16,23.24.26) καὶ εὐχαριστοῦσι τὸν Θεὸν πάντοτε «ἐν τῷ ὀνόματι» Ἰησοῦ Χριστοῦ (πρβλ. Ἐφεσ., 5,29· Κολ., 3,17). Τόσον ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν (πρβλ. Πράξ., 3,6.16· 4,7.10· 9,34· 10,30· 19,11 ἐξ.) καὶ ἡ ἐκδίωξις τῶν δαιμονίων (πρβλ. Μάρκ., 9,28· 16,17· Λουκ., 10,17· Πράξ., 16,18), ὅσον οἱ ἐξορκισμοί (πρβλ. Πράξ. 16,18· 19,13) καὶ ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν (πρβλ. Λουκ., 24,47· Πράξ., 10,43· Α' Ἰωάν., 2,12) δὲν τελοῦνται εἰ μὴ μόνον «ἐν τῷ ὀνόματι» Αὐτοῦ. Ἡ σωτηρία (πρβλ. Πράξ., 4,12) καὶ ἡ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιοῦνται διὰ τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ (πρβλ. Α' Κορ., 6,11), δι' οὗ τελοῦνται ὡσαύτως σημεῖα καὶ τέρατα (Πράξ., 4,30). Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται, ὅπως πιστεύσωσιν εἰς τὸ ὄνομα Αὐτοῦ (Ἰωάν., 1,12· 2,23· 3,18· Α' Ἰωάν., 3,23· 5,13· Πράξ., 3,16), ὁμολογήσωσι τοῦτο (Ρωμ., 15,16), ἔτι δὲ καὶ νὰ μεγαλύνωσι (Πράξ., 19,17) καὶ δοξάσωσιν ἐν αὐτοῖς «τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (πρβλ. Β' Θεσσ., 1,12), δι' οὗ πᾶν, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, τελεῖται (Κολ., 3,17· Μάρκ., 9,41). Οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὴν ἐρώτησιν τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων «ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο» ἀπαντῶσιν, ὅτι ἐποίησαν τοῦτο «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου» (Πράξ., 4,7,10), οὗτινος ἡ ἐξουσία οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῶν γραμματέων (Ματθ., 7,29· Μάρκ., 1,22.27· Λουκ., 4,32), ἀλλ' εἶναι ἐξουσία (δύναμις) οἰκοῦσα ἐν αὐτῷ (πρβλ. Κολ., 1,19· 2,9) καὶ ἐμφαίνουσα τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς χαρακτηριζομένης ὑπὸ τῶν διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς τελουμένων τεράτων καὶ σημείων (πρβλ. Ματθ., 11,2-6 παρ.· 13,16 παρ.).

Συνελόντι εἰπεῖν, ἡ ἔκφρασις «ἐν τῷ ὀνόματι» ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ὀλως ἰδιαίτερος ἐμμένει ἐπὶ τῆς θεολογικῆς ἐννοίας τοῦ δοθέντος εἰς τὸν Ἰησοῦν νέου ὀνόματος (πρβλ. Ματθ., 1,21-25 [= Λουκ., 1,31· 2,21]· 18,1-6

[=Μάρκ., 9,33-37· Λουκ., 9,46-48]· 18,20· 19,29· 10,22· 24,5.10 = Μάρκ., 13,6· Λουκ., 21,8).

Ἡ προσθήκη τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου» σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς δηλοῖ, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Εὐσέβιος, «ἐργῶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀναστάντος Κυρίου»¹, δύναμιν ἣτις ἀποκαλύπτει τὸ μυστήριον τοῦ παρόντος οὐχὶ ὡς συνέπειαν μιᾶς προσχαίρου πράξεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς μίαν ἐν τῷ παρόντι κεκρυμμένην διάστασιν τῆς ἀνευ χρονικῶν καὶ τοπικῶν ὁρίων ὑπερφυσικῆς μὲν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιβεβαιούσα συγχρόνως τὴν ἐσχατολογικὴν ὑπόστασιν τῆς τελευταίας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἐκφρασις «ἐν τῷ ὀνόματί μου» σημαίνει, ὅτι εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Κύριον ἐδόθη μία οὐχὶ παροδικὴ καὶ ἐπίγειος, ἀλλ' αἰώνιος καὶ οὐράνιος πραγματικὴ δύναμις, ἐκφρασις τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὰ ἔθνη μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου «ἐν τῷ ὀνόματί του»².

Ἡ κήρυξις αὕτη τοῦ Εὐαγγελίου «ἐν τῷ ὀνόματι» Αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὴν κοσμικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ γεγονότος τῆς ἐξυψώσεως τοῦ ἀναστάντος Κυρίου. Ἡ ἐξύψωσις δὲ αὕτη ἀπετέλει ἐν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ λεγομένου τύπου τῆς Γαλιλαίας, μοναδικὸς μάρτυς τοῦ ὁποίου εἶναι, ἐννοεῖται ἐν τῇ περιπτώσει αὐτῇ, ἡ μαρτυρία τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου (28,16-20)³. Διὰ τῆς ἐξωτερικεύσεως τῆς ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ⁴ ἀνυψώσεως τοῦ ἀναστάντος Κυρίου διαβεβαιούται ἡ καθολικὴ Αὐτοῦ δύναμις (χωρὶς βεβαίως νὰ γίνηται ὑπαινιγμὸς τις εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν), ὡς

1. Ἰδὲ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ὑπόμνημα εἰς τοὺς Ψαλμούς, LXVII, 34-36 (κ. 720C)· Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις, III, 6,32.

2. Ἀποδεχόμενος τις τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου ὡς ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν θὰ ἠδύνατο νὰ υποθέσῃ, ὅτι ὁ θριαμβὸς οὗτος τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου δηλοῦται διὰ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ κυριαρχίας ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' οὗ ὁ βαπτιζόμενος θριαμβεύει ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς ἄποψις θὰ ἀπετέλει, πιστεύομεν, λίαν ἐξεζητημένην ἐρμηνείαν τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου βάσει τῆς περὶ βαπτίσματος θεολογίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἀγνοεῖ παντελῶς (πρβλ. Κολ., 1,15-20· Ρωμ., 6,1 ἐξ· Α' Κορ., 15,29).

3. Ἐρευνᾶ τις τῶν ἀρχῶν τῆς διηγηματικῆς παραδόσεως περὶ τοῦ νεοῦ τάφου ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς, ὅπως διακρίνωμεν δύο τύπους διηγήσεων ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις, ἥτοι τὸν «τύπον τῆς Ἱερουσαλήμ» καὶ τὸν «τύπον τῆς Γαλιλαίας». Ὁ τύπος τῆς Γαλιλαίας, ἀντιπρόσωποι τοῦ ὁποίου εἶναι οἱ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, κεῖται ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν παλαιοδιαθηκικῶν θεοφανειῶν (πρβλ. Ἐξοδ., 3,1 ἐξ· Ἰερμ., 1,1 ἐξ. κλπ.) καὶ ἔχει ὡς κέντρον αὐτοῦ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦναντίον, ὁ τύπος τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀντιπρόσωποι τοῦ ὁποίου εἶναι οἱ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης (πρβλ. Ἰωάν., 20, 19-23), κέντρον αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀνάστασιν.

4. Πρβλ. Πράξ., 2,36· 13,33· Ρωμ., 1,4· Φιλιπ., 2,5-11· Α' Τιμ., 3,16.

καὶ ἡ εἰς τὸ διηγετικὸς αὐτοῦ παρουσία ὡς Ἐμμανουὴλ καὶ Κύριος¹ μεταξύ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους καὶ κατευθύνει οὐχὶ μόνον ὡς Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τ.ἐ. ὡς Κύριος τοῦ παντός², ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὡς Κύριος τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐγκαινιάζει διὰ τῆς τριημέρου Αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὀνόματός Του μεταβάλλει εἰς σωτηριολογικόν, ἦγουν ἐσχατολογικὸν παράγοντα.

Ἡ σημασία τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου» ἢ γενικώτερον τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἀναστάντος Κυρίου καθίσταται περισσότερο ἐύληπτος, ὅταν ἐρμηνευθῇ αὕτη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ραββινικῆς ὀρολογίας τοῦ «διδάσκειν» καὶ «μαθητεύειν». Οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἐντέλλονται, ἵνα μαθητεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ «διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν». Ὁ Κύριος, ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ Ραββῖνοι, μαθητεύει τοὺς Δώδεκα, ὅτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ἀναλαμβάνουσι νὰ μαθητεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὀνόματί του τοῦ «τηρεῖν» πάντα ὅσα οὗτοι ἐδιδάχθησαν παρὰ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν καὶ ἅτινα ἐμπεριέχονται ἐν τῷ «ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Λουκ. 24,47) φερομένῳ εὐαγγελίῳ (κηρύγματι). Ἡ ἐκφρασις «ἐν τῷ ὀνόματί μου» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ βαπτίζοντες, ὡς ἔχει σήμερον ἐν τῷ παραδεδεγμένῳ κειμένῳ, ἀλλ' εἰς τὸ «μαθητεύσατε», ἐπεξήγησιν δὲ τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου» ἀποτελεῖ ἡ φράσις «διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν»³.

1. Ὁ Ἰησοῦς ὡς «Ἐμμανουὴλ» (Ματθ., 1,23) εἶναι μετὰ τῶν Ἀποστόλων «μεθ' ὑμῶν εἰμι», ὡς Κύριος δὲ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν Αὐτοῦ τριημέρου ἀναστάσεως ἐνίκησε τὴν ἐνοίαν τοῦ χρόνου καὶ ἡ παρουσία Του αὕτη δὲν ἔχει πλέον χρονικὰ ὅρια, ἀλλ' ἐπεκτείνεται αὕτη εἰς «πᾶσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (πρβλ. Ματθ., 28,20). Διὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς οἰκεῖ μεθ' ἡμῶν. Ὡς υἱὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ἐπαναλαμβάνει οὗτος τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραὴλ (πρβλ. Ματθ., 2,15· 3,17· 4, 1-11).

Περὶ τοῦ συσχετισμοῦ μεταξύ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου μεταξὺ πολλῶν ἐτέρων ἐργασιῶν ἰδὲ Β. EAGER, *The Lord is with You*, ἐν *ScrpB*, τ. XII, 1960, σσ. 48-54· Β. J. MALINA, *Structure and Form of Matthew XXVIII*, 16-20, ἐν *NTSt*, τ. XVII, 1970, σσ. 87-103.

2. Ἡ ἐκφρασις «ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ., 28,18) ἐν τῷ λεξιλογίῳ τοῦ Ματθαίου δηλοῖ τὸ σύμπαν. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τινῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων 5,18· 11,25 καὶ 24,35.

3. D. F l u s s e r θεωρεῖ ὡσαύτως ὡς ἐπεξήγησιν τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου» τὸ «διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (πρβλ. μνημον. ἔργον, σ. 112). Ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεὺς συσχετίζει, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ S. PINÈS (ἐνθα ἀνωτέρω, σ. 25, ὑποσ. 92), τὸ τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μετὰ τοῦ ὑπὸ S. PINÈS ἐπισημανθέντος Ἰουδαϊκοῦ χριστιανικοῦ λογίου προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω ἐρμηνεύων τὴν φράσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου διασωθείσης ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου τοῦ ἀναστάντος Κυρίου «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πνεύματος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ χριστιανικοῦ λογίου τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ μαθηταί, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ D. F l u s s e r,

11. Ἀρχαιότης τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου καὶ Ἐκκλησιαστικῆ Παράδοσις.

Ὡς δεύτερον ἐπιχείρημα ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἀρχαιότητα τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου ἐπικαλούμεθα ἐνταῦθα τὴν μαρτυρίαν αὐτῆς ταύτης τῆς προηγηθείσης τοῦ Εὐσεβίου Ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος φαίνεται νὰ εἶναι γνώστης τοῦ προσονοπτικῆ ἢ προματθαιικοῦ τούτου κειμένου. Ἰχνη τῆς ἐκ μέρους τοῦ Ἰουστίνου γνώσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου ἀπαντῶνται εἰς δύο ἀποσπάσματα, καὶ δὴ καὶ ἐν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Διὰ λόγου πρὸς Τρύφωνα, ὅπου ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, μεταξὺ ἄλλων, γράφει: «ὃν οὖν τρόπον διὰ τοὺς ἑπτακισχιλίους ἐκείνους τὴν ὄργην οὐκ ἐπέφερε τότε ὁ Θεός, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν οὐδέπω τὴν κρίσιν ἐπήνεγκεν ἢ ἐπάγει, γινώσκων ἔτι καθ' ἡμέραν τινὰς μαθητευομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπολείποντας τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης, οἱ καὶ λαμβάνουσι δόματα ἕκαστος ὡς ἄξιοι εἰσι, φωτιζόμενοι¹ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τούτου»². Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπάρχει, ὅτι ὁ Ἀπολογητὴς τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ματθαίου, τὸ ὁποῖον καὶ παραθέτει οὐχὶ πιστῶς ἀλλ' ἐλευθέρως. Ἀποδείξιν δὲ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Ἰουστίνου ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μαρτυρουμένου κειμένου εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ «μαθητεύειν» καὶ εἰς τὰς δύο αὐτοῦ παραθέσεις³.

καλοῦνται οὐ μόνον νὰ ζῶσιν ὑπὸ τὸν Νόμον, ὡς ἐπραξεν ὁ διδάσκαλος αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὑποχρεοῦνται, βάσει τῶν ὁσων ἀναφέρει τὸ ἰουδαϊκὸν χριστιανικὸν λόγιον, νὰ «instruct people in accordance with instructions I have given you, and be for them what I have been for you» (D. FLUSSER, *The Conclusion of Matthew in a New Jewish Christian Source*, ἐν *ASTI*, τ. V, 1966/67, σσ. 114).

1. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι διὰ πρώτην φοράν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γραμματολογίᾳ ὁ Φιλόσοφος καὶ Μάρτυς Ἰουστίνος ἀποκαλεῖ τὸ βάπτισμα «φωτισμὸν» (πρβλ. *Α' Ἀπολογία*, LXI, 8). Τὴν νέαν ταύτην ὀρολογίαν τοῦ Ἰουστίνου ἐπέσημανε διὰ πρώτην φοράν ὁ Α. BENOIT, *Le baptême chrétien au second siècle*, Paris 1953, σ. 165. Ὁ βαπτισθεὶς ἀποκαλεῖται, συμφώνως πρὸς τὸ λεξιλόγιον τοῦ Ἀπολογητοῦ τοῦ δευτέρου αἰῶνος, «ὁ φωτισθεὶς» ἢ «ὁ φωτιζόμενος» (πρβλ. ἐνθα ἀνωτέρω, LXI, 13· LXV, 1· *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, CXXII, 1, 3-5). Ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς ὀρολογίας ταύτης ὁ Ἰουστίνος ἐπηρέασθη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ δύο ἀποσπασμάτων τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς (πρβλ. 6, 4· 10, 32), ἅτινα, κατὰ τινὰς ἐξηγητάς, ἀναφέρονται εἰς τὸ βάπτισμα.

Πρὸς τούτοις Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐρμηνεύει τὸ βάπτισμα ὡς φωτισμὸν (πρβλ. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Παιδαγωγός*, I, VI, 52, 3· ἐκδοσις Ο. STAEBLIN, τ. I, σ. 121, 3).

2. ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα*, XXXIX, 2 (ἐκδοσις E. J. GOOD-SPEED, σ. 135)· ἰδὲ ὡσαύτως LIII, 1. Πρβλ. ἐν τούτοις *Α' Ἀπολογία*, LXI, 3 ἔνθα ὁ ἀπολογητὴς παραθέτει τὸ κείμενον τοῦ Ματθαίου ὑπὸ τὴν τριαδολογικὴν αὐτοῦ μορφήν.

3. Πρῶτος ὁ Α. R e s c h διεπίστωσεν, ὅτι ὁ Ἰουστίνος ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὸ

Τὴν πρώτην ἡμῶς μαρτυρίαν, ἐὰν οὐχὶ ἄμεσον τοῦλάχιστον ἔμμεσον, περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου καὶ τῆς ἀναγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὴν προσυνοπτικὴν περίοδον τὴν ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ Π ο ι μ ἔ ν ι τ ο ὕ ' Ε ρ μ ᾶ , Π α ρ α β ο λ ή , IX, 17, 4: «... πάντα τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντα, ἀκούσαντα καὶ πιστεύσαντα ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἐκλήθησαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· λαβόντες οὖν τὴν σφραγίδα μίαν φρόνησιν ἔσχον καὶ ἕνενοῦν». Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δεόν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ παράθεσις αὕτη τοῦ Π ο ι μ ἔ ν ο ς τ ο ὕ ' Ε ρ μ ᾶ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἄμεσος μαρτυρία περὶ τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου, διότι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς δύναται κάλλιστα νὰ ἀναφέρηται οὐχὶ εἰς τὴν μορφήν τοῦ Λογίου τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου διασωθεῖσαν, ἀλλ' εἰς τὴν μορφήν τοῦ Λουκ., 24, 47. Παρὰ ταῦτα ἡμῶς ἡ ὡς ἄνω μαρτυρία τοῦ Π ο ι μ ἔ ν ο ς τ ο ὕ ' Ε ρ μ ᾶ κέκτηται ἰδιαίτερον σημασίαν διὰ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ Λογίου τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου, δοθέντος ὅτι αὕτη δεικνύει, ὅτι ἡ ἔκφρασις «ἐν τῷ ὀνόματι μου» ἀπετέλει μέρος τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου, ἥτοι τοῦ προσυνοπτικοῦ ἢ προεαγγελικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς κατέγραψεν ὁ Ματθαῖος καὶ τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ἐγνώρισεν καὶ ὁ Λουκᾶς¹.

* * *

Δεδικαιολογημένως ἕκαστος ἐρευνητὴς διερωτᾶται ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἐνδείκνυται ἢ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω λεχθεῖσας περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου μαρτυρίας προσθήκη μιᾶς τρίτης μαρτυρίας, ἥτις ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸν κάλαμον τοῦ Κλήμεντος Ρώμης. Ὁ Ἀποστολικὸς οὗτος Πατήρ, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποῖαν ἔλαβον οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου, παραθέτει ἐν κείμενον πολὺ ἰδιότυπον. Τὸ ἐν λόγῳ δὲ κείμενον ἔχει οὕτως: «ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ... παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφορηθέντες² διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιστωθέντες³

κειμενον τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου (πρβλ. A. RESCH, *Aussercanonische Paralleltexte zu Matthäus und Marcus*, ἐν TU, τ. X, 1, Leipzig, 1893/94, σ. 399). Τὴν ἄποψιν ταύτην τὴν ἀπεδέχθη ἀργότερον καὶ ὁ F. G. Conybeare (μνημον. ἔργον, σ. 283).

ἰ. Ἄλλαχού ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Ποιμένος τοῦ Ἐρμᾶ* ὁμιλεῖ μὲν περὶ βαπτίσματος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ προσδιορίσῃ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τοῦτο ἐτελεῖτο «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἢ ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος. Προφανῶς ὁ ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς συγγραφεὺς δὲν ἐνδιαφέρεται ἀμέσως διὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐτελεῖτο τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ διὰ τὴν στενὴν σχέσιν, ἥτις ὑφίσταται μεταξύ μετανοίας καὶ βαπτίσματος (πρβλ. *Ἐντολαί*, IV, 3, 1: «... ὅτι ἐτέρα μετάνοια οὐκ ἔστιν εἰ μὴ ἐκείνη, ὅτε εἰς ὕδωρ κατέβημεν καὶ ἐλάβομεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν τῶν προτέρων»).

2. Πρβλ. Λουκ., 1, 1· Ρωμ., 4, 21· 14, 5· Κολοσ., 4, 12· Β' Τιμ., 4, 5· 17.

3. Πρβλ. Β' Τιμ., 3, 14.

ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πληροφορίας¹ πνεύματος ἁγίου ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι»².

Ἄπλῃ τις σύγκρισις τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου πρὸς τὰ παράλληλα κείμενα τῶν Ματθ., Χ, 5-7· Λουκ., 9, 2· 10, 1.9· Ματθ., 28, 18· Μάρκ., 16, 15-16.20 εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς ἓν συγκεκριμένον κείμενον τῶν Συνοπτικῶν. Τούναντίον διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος ἀποδίδει οὗτος, κατὰ τρόπον ἐλεύθερον, τὴν ἔννοιαν τῶν ἀποστολῶν τῶν μαθητῶν, τὰς ὁποίας οὗτοι ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸ καὶ κυρίως μετὰ τὴν ἀνάστασιν Αὐτοῦ πρὸς ἀγγελίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ δὲ ταύτῃ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τῆς διπλῆς ἀποστολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ὁ Ἀποστολικὸς Πατὴρ χρησιμοποιοεῖ, ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ κειμένου, ὄρους, οἵτινες πλησιάζουσι περισσότερον πρὸς τοὺς ὄρους τοῦ Ματθ., 10, 5—7 καὶ ὀλιγώτερον πρὸς τοὺς τοῦ Λουκ., 9, 2 καὶ 10, 1.9. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Κλήμης χρησιμοποιοεῖ τοὺς ὄρους «παραγγελίας» εἰς τὴν θέσιν τῆς μετοχῆς «παραγγέλιας» (Ματθ., 10, 5), «οἱ ἀπόστολοι» εἰς τὴν θέσιν «τοὺς δώδεκα» (Ματθ., 10, 5) καὶ «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐκφράσεως «βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ἡ ἔκφρασις «βασιλεία τοῦ Θεοῦ», τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοεῖ Κλήμης ὁ Ρώμης, ἀπαντᾶται ἐν τῷ παραλλήλῳ ἀποσπάσματι τοῦ Λουκ., 9, 2³.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ὁ Κλήμης ὁ Ρώμης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου κειμένου τοῦ Λουκᾶ. Ἡ ὑπόθεσις ὁμοῦς αὕτη δὲν ἔχει καὶ τόσον πειστικὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἐπιχειρήματα: πρῶτον μὲν διότι ὁ ὄρος «παραγγέλιας», ὅστις χαρακτηρίζει τὸ κείμενον τοῦ Κλήμεντος, δὲν εὐρίσκει ἀντίστοιχον παράλληλον ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Λουκᾶ, δεύτερον δὲ ὁ ἡμέτερος Ἀποστολικὸς Πατὴρ ὁμιλεῖ περὶ «τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» ὡς ἐγγιζούσης, ἔννοια ἥτις δὲν ἐμπεριέχεται ἐν Λουκ., 9, 2. Βεβαίως ἡ ἔννοια αὕτη τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ» ὡς ἐγγιζούσης, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Κλήμης, εὐρίσκεται ἐν Λουκ., 10, 1.9. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ φιλολογικὴ ἐπίδρασις τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἐπὶ τοῦ Κλήμεντος παραμένει λίαν προβληματικὴ. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς ἐν τοῖς στίχοις 1 καὶ 9 ὁμιλεῖ οὐχὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Κλήμης ὁ Ρώμης, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν.

Ἡ μνεῖα τῆς ἀποστολῆς τῶν Δώδεκα ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος, συνδυαζομένη μετὰ τῆς χρήσεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν ὄρων «οἱ ἀπόστολοι» καὶ «παραγγέλιας», περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ

1. Πρὸβλ. Α' Θεσσ., 1, 5· Κολοσ., 2, 2· Ἐβρ., 6, 11· 10, 22.

2. Ἰδὲ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, *μνημον. ἔργον*, ΧLII, 2-3, σ. 152, 7-12.

3. Ἰδὲ ὡσαύτως Λουκ., 10, 9.11.

Ματθ., 10,5-7. Οὐχ ἦττον ὁμοῦς μία τοιαύτη ἐκδοχὴ ἀποκλείεται ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Κλήμεντος, διότι ἡ ἀποστολὴ αὕτη τῶν μαθητῶν δὲν ἐγένετο πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ὡς προϋποθέτει τὸ κείμενον τοῦ Ματθ., 10,5-7, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν: «...παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ... μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου...». Ὁ προσδιορισμὸς οὗτος τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ οἱ μαθηταὶ λαμβάνουσι «παραγγελίας» παρὰ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου, ὅπως ἐξέλθωσιν «εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», εἶναι, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ἀρκετὰ σαφῆς διὰ τὴν ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς τὴν συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην, τὴν ὅποιαν ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀνάστασιν. Περὶ τοιαύτης ὁμοῦς ἀποστολῆς, ὁμιλοῦσι δύο συνοπτικὰ κείμενα, ἥτοι Ματθ., 28,18-20 καὶ Μάρκ., 16,15-20. Εἰς ποῖον ὁμοῦς ἐκ τῶν δύο τούτων κειμένων ἀναφέρεται ὁ ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκολος, ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται αὕτη. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὸ κείμενον τοῦ Κλήμεντος μετὰ τῶν κειμένων τῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ θὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς οὐδεμία ἐξάρτησις ὑπάρχει τοῦ Κλήμεντος ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου, διότι οὗτος οὐδένα τῶν ὄρων τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου χρησιμοποιοεῖ. Τοῦναντίον, μίαν ἔμμεσος φιλολογικὴ ἐξάρτησις τοῦ Κλήμεντος ἐκ τοῦ μεταγενεστέρως ἐποχῆς τέλους τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ. Ἡ ἔμμεσος δὲ αὕτη φιλολογικὴ ἐπίδρασις καθίσταται σαφῆς ἐκ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ὄρων. Οὕτως ὁ Κλήμης ἀναγινώσκει 1) «ἐξῆλθον» εἰς τὴν θέσιν τῆς μετοχῆς «ἐξελθόντες» τοῦ Μάρκ., 16,20. Ὅπως ἰδιαιτέρως δεόν τὴν σημειωθῆ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Κλήμης, ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ Μάρκου, δὲν ἀρκεῖται ἀπλῶς, ὡς πράττει ὁ Ματθαῖος, εἰς τὴν μνείαν τῆς ἐντολῆς τοῦ κηρύσσειν, τὴν ὅποιαν δίδει ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω ποιούμενος μνείαν τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἐντολῆς ταύτης ἐκ μέρους τῶν Ἀποστόλων. 2) Εἰς τὸν ὄρον «ἐκήρυξαν» τοῦ Μάρκου ἀντιστοιχεῖ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ μετοχὴ «εὐαγγελιζόμενοι» τοῦ Κλήμεντος Ρώμης. 3) Τέλος ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης διὰ τῆς φράσεως «πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ» ἀποδίδει, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, παραφραστικῶς τῷ τρόπῳ τὰς λέξεις τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου «τοῦ κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος». Ἡ κατακλείς τῆς παραθέσεως τοῦ Κλήμεντος «μέλλειν ἔρχεσθαι» δὲν ἔχει τι ἀντίστοιχον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Μάρκου. Πιθανώτατα ὁ τύπος «μέλλειν ἔρχεσθαι» τοῦ Κλήμεντος ἀντιστοιχεῖ, ὡς φρονεῖ ὁ E. M. Massaux, εἰς τὸ «ἤγγικεν» τοῦ Ματθ., 10,7¹. Οὐ μὴν

1. Πρὸς E. MASSAUX, *μνημον. ἔργον*, σ. 33.

ἀλλὰ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν φαίνεται καὶ τόσον ἰσχυρά, καθ' ὅσον μεταξύ τοῦ «ἡγγικεν» τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ τῆς κλημεντείου ἐκφράσεως «τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι» ὑπάρχει μεγίστη διαφορὰ ἐξ ἐπόψεως ἐννοίας: κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον οἱ Δώδεκα ἀποστέλλονται, ὅπως κηρύξωσι («λέγοντες ὅτι ἡγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»· κατὰ τὸν Κλήμεντα, τὸναντίον, οἱ Ἀπόστολοι ἔχουσιν ὡς ἀποστολὴν αὐτῶν τὸ κηρύσσειν «μέλλειν ἔρχεσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»).

Ἄντι πάσης ἐτέρας ὑποθέσεως ὡς λίαν πιθανὴν λύσιν τοῦ προβλήματος θεωροῦμεν τὴν ἀκόλουθον: Ὁ Κλήμης δὲν ἀρύεται τὸ κείμενον αὐτοῦ ἐκ τῶν Ματθ., 10,5-7 καὶ Λουκ., 9,2· 10,1.9, οὔτε ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου (28,18 ἐξ.), ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου, ὅποτε ἡ χρῆσις τῶν ὄρων, οἵτινες μαρτυροῦσιν ἐμμέσως περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Κλήμεντος ἐκ τοῦ Ματθ., 10,5-7, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπλοῖ ὄροι χρησιμοποιοῦμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκ μέρους τοῦ προθέσεως ἀναφορᾶς εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ματθ., 10,5-7. Τοῦτο, ἄλλως τε, εἶναι λίαν ἐνδεχόμενον, καθ' ὅσον πρόκειται οὐχὶ περὶ ρητῆς, ἀλλὰ περὶ μιᾶς ἐλευθέρας παραθέσεως, ἐν ἧ ὁ συγγραφεὺς δὲν καθίσταται δούλος τοῦ κειμένου, εἰς ὃ οὗτος ἀναφέρεται.

Ἡ φιλολογικὴ σύγκρισις, εἰς τὴν ὁποίαν εὐθὺς ἀνωτέρω προέβημεν, δεικνύει, ὅτι οὗτος μᾶλλον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Μάρκ., 16,15-16. Παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν ταύτην φιλολογικὴν ἐξάρτησιν παραμένει, ἐν τούτοις, ἀνεξήγητος ἡ ἰδέα τοῦ Κλήμεντος, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ ἀποστέλλονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅπως κηρύξωσι τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Οὔτε ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ματθ., 28,18-20, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Μάρκ., 16,15-16 γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀποτελούσης τὸ ἀντικείμενον τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Φαίνεται μᾶλλον, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ μιᾶς ἰδιοτυπίας ὀφειλομένης, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον, εἰς τὸν Ρώμης Κλήμεντα, ὅστις, διὰ λόγους καθαρῶς κατηχητικούς καὶ παραινετικούς, θεωρεῖ τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων ὡς ἀντικειμενικὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἔχον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τ.ἐ. τὴν διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ πραγματοποιήσιν τῆς ἐσχατολογίας, ἣτις διὰ τὰ μέλη τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἦτο λίαν ἐγγύς, ἡ ἀναμονὴ δὲ αὐτῆς ἀπετέλει τὸ κορύφωμα τοῦ θέματος τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ (πρβλ. Α' Κορ., 15,25· Β' Πέτρ., 3· Α' Κλήμεντος, XXIII· Β' Κλήμεντος, XI).

*
* *

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπομένει νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχη σχέσις μεταξύ τῆς παραθέσεως τοῦ Κλήμεντος καὶ τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, τὴν ἀρχικὴν ἢ προματθαϊκὴν μορφήν τοῦ Ματθ., 28,19.

Ὁ Ἀποστολικὸς Πατὴρ καὶ ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης Κλήμης ἐν τῷ κεφαλαίῳ XLII, 1-3 τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου οὐδὲν ἀναφέρει περὶ βαπτίσματος, διαβεβαιῶν δὲ μόνον, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἀεζήθησαν εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι». Τίνι τρόπῳ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ περὶ βαπτίσματος ἀξιοσημείωτος αὕτη σιωπὴ τοῦ Κλήμεντος; Ἐὰν ὄντως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἡ ἐντολὴ τοῦ βαπτίζειν τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπετέλει ἀναπόσπαστον μέρος τῆς γενικῆς ἐντολῆς τοῦ ἀναστάντος Κυρίου τοῦ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς αὕτη ἀποτελεῖ σήμερον ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ παραδεδεγμένου κειμένου τοῦ Ματθ., 28, 18-20 καὶ τοῦ Μάρκ., 16, 15 ἐξ., τότε ἡ σιωπὴ αὕτη τοῦ Κλήμεντος παραμένει ἐντελῶς ἀνεξήγητος. Πρὸς τούτοις ἡ ἐκ μέρους του μὴ μνεῖα τῆς ἐντολῆς τοῦ βαπτίζειν λαμβάνει ἐξόχως μεγαλυτέραν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν XLII, 4 προσδιορίζει οὗτος τὸ ὄλον ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν Ἀποστόλων χωρὶς καὶ νὰ ἀναφέρῃ τι περὶ βαπτίσματος: «κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν».

Ἡ ὡς ἄνω σιωπὴ τοῦ Κλήμεντος Ρώμης δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εἰ μὴ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἡ ἐντολὴ τοῦ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, ἥτις ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Κυρίου εἰς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ, δὲν ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ «βαπτίζειν», τὴν πρᾶξιν τοῦ ὁποίου (βαπτίσματος) ὡς ἐπίσκοπος ἀσφαλῶς καλῶς ἐγνώριζε καὶ ἐξετέλει. Ἀναφερόμενος δὲ οὗτος ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ κείμενον τῆς ἐντολῆς ταύτης τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐδεμίαν ποιεῖται μνεῖαν τοῦ βαπτίσματος, διότι ἐν τῷ χειρογράφῳ, τὸ ὁποῖον οὗτος ἐχρησιμοποίησε διὰ τὸ κείμενον τοῦ κεφ., XLII, 3-4, οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ βαπτίσματος. Ἡ ἀπουσία τῆς ἐντολῆς τοῦ «βαπτίζειν» ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Κλήμεντος Ρώμης ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτος χρησιμοποιεῖ ἐνταῦθα τὸ ἴδιον κείμενον, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ὁ Εὐσέβιος ἢ ἐν ἑτερον κείμενον ὅμοιον ἢ παράλληλον ἢ ἀπλῶς παρεμφερὲς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Εὐσεβίου.

*
* *

Αἱ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου ἔμμεσοι μαρτυρίαι δὲν ἀνάγονται μόνον εἰς τὸν δεῦτερον μ.Χ. αἰῶνα. Τοῦναντίον αὐταὶ ἀνέρχονται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶτον αἰῶνα. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, συμφώνως πρὸς ραββινικὴν τινα πηγὴν κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ πρώτου αἰῶνος χριστιανός τις ἐκ Γαλιλαίας οὐ μόνον θεραπεύει «ἐν τῷ ὀνόματι (τοῦ) Ἰησοῦ»¹,

1. Ἰδὲ Tosefta Chullin, II, 22. Ἐτέρας ὁμοίας πηγὰς ἰδὲ ἐν W. BACHER, *Die Agada der Tannaiten*, Strasbourg, 1903, τ. I, σσ. 257-58.

ἀλλὰ πρὸς τούτοις προβαίνει οὗτος εἰς τὴν διδασκαλίαν ραββίνου τινος διδάσκων αὐτὸν «ἐν λόγιον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ»¹. Βεβαίως τὸ περιεχόμενον τῆς ὡς ἄνω ραββινικῆς πηγῆς δὲν ἀποτελεῖ μὲν ἄμεσον μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου, οὐχ ἤττον ὁμως δύναται κάλλιστα νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔμμεσος περὶ αὐτῆς μαρτυρία. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἢ ὡς ἄνω πηγή ἐρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου οἱ Ἀπόστολοι μαθητεύουσιν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ, ὃν τρόπον καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν Ραββίνων, μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, διδάσκουσιν ἐν ὀνόματι τοῦ διδασκάλου αὐτῶν².

Ἐπεὶ τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας τινὲς τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν ἐπικαλοῦνται καὶ τὸ ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ S. Pinès³ ἐπισημανθὲν ἰουδαϊκὸν χριστιανικὸν λόγιον τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκειται ἐν τοῖς ἰουδαϊκοῖς χριστιανικοῖς κειμένοις ἀγνώστου τινὸς αἰρέσεως, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἀπορρίπτοντα τὸ ἐκτενὲς τριαδολογικὸν τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τάσσονται ὑπὲρ τῆς συντόμου αὐτοῦ μορφῆς, ἥτις ἐν νοιολογικῶς καὶ οὐχὶ φιλολογικῶς εἶναι ὁμοία ἢ παράλληλος πρὸς τὴν μορφήν τοῦ συντόμου κειμένου τοῦ Εὐσεβίου. Οὐδὲ ὅπως πρότιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὑπαρχουσῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ κειμένου τοῦ ἰουδαιοχριστιανικοῦ λογίου. Ἄλλως τε ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θέμα τῶν ὑπαρχουσῶν μεταξὺ τῶν δύο κειμένων σχέσεων ἀρκοῦντως ἡσυχολήθησαν οἱ S. Pinès⁴, H. Kosmala⁵ καὶ D. Flusser⁶ διὸ καὶ δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι ὑπ' αὐτῶν ἐλέχθη. Παρὰ ταῦτα ὅλως ἰδιαιτέρως δεόν νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὑπὸ τὸ πρῖσμα πάντοτε τῆς μελέτης ἡμῶν, ὅτι τὸ ἰουδαιοχριστιανικὸν τοῦτο λόγιον ἐννοιολογικῶς καὶ οὐχὶ φιλολογικῶς μαρτυρεῖ μὲν περὶ τοῦ βραχέος κειμένου τοῦ Εὐσεβίου, οὐ μὴν ἀλλὰ ἡ μαρτυρία αὕτη ἐπ' οὐδενὶ τρόπῳ δύναται

1. Πρβλ. *Tosefta Chullin*, II, 24. "Ἐτερα παραδείγματα τῆς αὐτῆς μορφῆς ἰδὲ ἐν W. BACHER, μνημον. ἔργον, τ. I, σσ. 107-108.

2. D. FLUSSER εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι «the «rabbinic» idea of tradition became the apostolic tradition of the Church. According to recent scholarship, one of the main tendencies of the Gospel of Matthew is to describe Jesus as the teacher, and it is now assumed that this picture of Jesus in Matthew is coloured by «rabbinic» influence» (D. FLUSSER, *The Conclusion of Matthew in a new Jewish Christian Source*, ἐν *ASTI*, τ. V, 1966/67, σ. 116).

3. S. PINÈS, *The Jewish Christians of the Early Centuries of Christianity According to a New Source*, ἐν *The Israel Academy of Sciences and Humanities Proceedings*, Vol. II, No. 13, Jerusalem, 1966.

4. Πρβλ. μνημον. ἔργον, ἰδιαιτέρως ἰδὲ σ. 25, ὑποσ. 92.

5. Πρβλ. H. KOSMALA, *The Conclusion of Matthew*, ἐν *ASTI*, τ. IV, 1965, σσ. 132-147.

6. Ἰδὲ ἀνωτέρω ὑποσ. 2.

νά προσαχθῆ, ὡς ἀτυχῶς ἐπραξαν οἱ S. Pinès, H. Kosmala καὶ D. Flysser ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τῆς συντόμου μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου καὶ τῆς μεταγενεστέρως διαμορφώσεως τῆς σημερινῆς κανονικῆς μορφῆς τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου. Ἡ κριτική, τὴν ὁποίαν διὰ μέσου τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων κειμένων, ἀσκοῦσιν οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς χριστιανικῆς κοινότητος δέον νὰ τεθῆ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς κακοπίστου κριτικῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐναντίον τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δὴ καὶ ἐναντίον ὠρισμένων ἀναμφισβητήτου γνησιότητος καὶ κυριακῆς προελεύσεως ἀποσπασμάτων τῶν Εὐαγγελίων, ἅτινα δὲν συμφώνουν πρὸς τὴν καθόλου δογματικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἰδεολογίαν, διὸ καὶ διαρρήδην ἀπέρριπτον αὐτὰ ἢ τὰ ἡλλασον, συμφώνως πρὸς τὸν ἰδεολογικὸν αὐτῶν προσανατολισμόν. Τὰ πατερικὰ συγγράμματα γέμουσι τοιούτων παραδειγμάτων. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων δυνάμεθα ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα, καθ' ἣν τὸ Λόγιον τοῦ Κυρίου ἐλέχθη ὡς τοῦτο ἔχει σήμερον, οὐχ ἤττον ὅμως ἢ Ἰουδαϊκῆς χριστιανικῆς κοινότητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τῶν ἑλληνιστῶν τοιαύτην, τὸ ἀπέρριψε διὰ λόγους δογματικούς ἢ διὰ λόγους παρεμποδίσεως τῆς μεταδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ εἰς τοὺς ἐθνικούς. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ μέλη τῆς Ἰουδαϊκῆς χριστιανικῆς κοινότητος, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται τὰ ὑπὸ τοῦ S. Pinès ἐπισημανθέντα κείμενα, ἐγνώρισαν τὸ ἐκτενὲς κανονικὸν κείμενον τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον καὶ παραθέτουσιν ἐν τοῖς κειμένοις τῆς κοινότητος αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν συμφώνει πρὸς τὴν ἰδεολογίαν αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ κήρυγμα ἔπρεπε νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ διαδοθῆ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἐθνικούς, προβαίνουσι εἰς τὴν ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, ἔνθεν μὲν παραλείποντες τὰς λέξεις «εἰς πάντα τὰ ἔθνη», αἰτινες κατ' ἐξοχὴν συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον καλοῦνται οἱ Ἀπόστολοι νὰ κηρύξωσι, ἐτέρωθεν δὲ ἀντικαθιστῶντες τὴν φράσιν τοῦ Ματθαίου «βαπτίζοντες αὐτοὺς» διὰ τῆς φράσεως «βαπτίζετε τ ο υ ς δ ο υ λ ο υ ς (τοῦ Θεοῦ;)¹».

Τὸ κανονικὸν κείμενον τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου φαίνεται, ὅτι ἦτο λίαν διαδεδομένον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς συντάξεως τῶν κειμένων τῆς ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς Ἰουδαιοχριστιανικῆς αἵρέσεως, διὸ καὶ τὰ μέλη αὐτῆς ἀναγκάζονται, διὰ λόγους καθαρῶς ἰδεολογικούς, νὰ λάβωσι θέσιν ἐναντίον τῆς ἐκτενοῦς μορφῆς τοῦ Λογίου. Ταῦτα μὴ δυνάμενα ἀλλέως πως νὰ καταπολεμήσωσι τὸ λίαν καταστρεπτικὸν διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἰδεολογίαν τοῦτο Λόγιον ἐπιρρίπτουσι εὐθύνως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Πράξεις καὶ τὰ ὁποῖα προβαίνουσι, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὰ κείμενα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Ἰουδαιοχριστιανικῆς ταύτης αἰ-

1. Ἴδὲ ὀλόκληρον τὸ κείμενον ἐν σ. 780, ὑπ. 1.

ρέσεως, εἰς ἀλλαγάς, παραλλαγάς, ἀλλοιώσεις, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν νεωτερισμῶν εἰς τὴν θρησκείαν¹.

Συνοφίζοντες πάντα τὰ ἀνωτέρω λέγομεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἰουδαϊκὸν χριστιανικὸν Λόγιον ἐννοιολογικῶς καὶ οὐχὶ φιλολογικῶς μαρτυρεῖ μὲν περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου, οὐ μὴν ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀναμφίλεκτος μαρτυρία ὑπὲρ τῆς προτεραιότητος τοῦ συντόμου κειμένου καὶ οὐχὶ τῆς σημερινῆς κανονικῆς μορφῆς τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ἡ διὰ ἰδεολογικοὺς λόγους γενομένη ὑπ' αὐτῶν ἀπόρριψις τοῦ ἐκτενοῦς Λογίου οὐδόπως σημαίνει, ὅτι τοῦτο ἔπεται καὶ δὲν προηγείται τοῦ βραχέος Λογίου. Ἐὰν μάλιστα ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα περιέχουσι στοιχεῖα τοῦ προευαγγελικοῦ κειμένου ἢ ὅτι ἡ παράδοσις αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα, τότε ἀνεπιφυλάκτως δύναται τις νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν, διὰ λόγους καθαρῶς ἰδεολογικοὺς, ἀπόρριψιν τοῦ ἐκτενοῦς τέλους τοῦ Εὐαγγελίου ὡς μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου ὡς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

12. Ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ Λογίου καὶ ἡ περὶ τριαδολογικοῦ βαπτίσματος μορφή τοῦ παραδεδεμένου κειμένου (Textus receptus)².

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω κεφαλαίοις ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ προσυνοπτικοῦ ἢ προευαγγελικοῦ ἢ προματθαϊκοῦ καθαρῶς χριστολογικοῦ κειμένου τοῦ Λογίου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἀπετέλει

1. Ἀνάγνωθι ἅπαν τὸ κείμενον παρατιθέμενον ἐν σ. 780, ὑπ. 1.

2. Περὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ παραδεδομένην μορφήν τοῦ κειμένου πρὸς ταῖς μελέταις ταῖς μνημονευομέναις τῆδε κάκεισε ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ἰδὲ ὡσαύτως A. M. PARKER jr, *The Great Commission* (Mt. 28,19), ἐν *Interpr.*, τ. II, 1948, σσ. 74-75· J. LINDBLOM, *Jesu Missions-och Dopsbefahning, Matt 28, 18 bis 20*, Stockholm, 1949· P. W. EVANS, *The Baptismal Commission in Matthew 28,29*, ἐν *Bapt Q*, τ. XV, 1953, σσ. 19-28· E. LOHMEYER, *Galiläa und Jerusalem*, Göttingen, 1936, σσ. 15-17· H. W. BARTSCH, *Parusieerwartung und Osterbotschaft, EvTh*, τ. VII, 1947/48, σσ. 120-126· *Die Taufe im Neuen Testament*, τ. VIII, 1948/49, σσ. 75-100· G. BORKAMM, *Der Auferstandene und der irdische. Mt 28,16-20*, ἐν *Zeit und Geschichte, Festschrift R. Bultmann*, Tübingen, 1964, σσ. 171-191· W. TRILLING, *Das Kirchenverständnis nach Mat 28,18-20*, ἐν *Theol. Jahrbuch Benno*, τ. VIII, 1965, σσ. 41-50· τοῦ αὐτοῦ *Les Traits essentiels de l'Église du Christ* (Mt. 28,18-20), ἐν *Assemblées du Seigneur*, τ. LIII, 1969, σσ. 20-32· H. KOSMALA, *The Conclusion of Matthew*, ἐν *ASTI*, τ. IV, 1966, σσ. 132-147· G. BAUMBACH, *Die Mission im Matthäusevangelium*, ἐν *TLZ*, τ. XCII, 1967, σσ. 889-894· U. LUCK, *Herrenwort und Geschichte in Matt. 28,16-20*, ἐν *EvTh*, τ. XXVII, 1967, σσ. 494-508· R. D. CULVER, *What is the Church's Commission? Some Exegetical Issues in Matthew 28,16-20*, ἐν *BETS*, τ. X, 1968, σσ. 115-126· F. W. BEARE, *The Sayings of Jesus in the Gospel According to St. Matthew*, ἐν *STE*, τ. IV, 1968, σσ.

οὐσιῶδες μέρος τῆς καθαρῶς χριστολογικῶν χαρακτηῖρα ἐχούσης διδαχῆς καὶ κατηχήσεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ βασικὸν τοῦτο προσουποπτικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ ἱστορικὸς τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος Εὐσέβιος¹, ὑπέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, διαφόρους τροποποιήσεις, αἰτινες οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰ μὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεχοῦς αὐτοῦ χρήσεως ὡς ὁμολογίας πίστεως, ὡς ἐπικλήσεως ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸν καθαγιασμὸν τοῦ διὰ τὸ βάπτισμα προοριζομένου ὕδατος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸν τονισμὸν καὶ τὴν κατοχύρωσιν τῆς τριττῆς ἀναδύσεως καὶ καταδύσεως τοῦ βαπτιζομένου², ὡς ἐπίσης καὶ ὡς Λογίου ἱκανοῦ ὄντος νὰ διευκολύνη τὴν πρωτοχριστιανικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφουεῖσῶν διαφόρων καθαρῶς χριστολογικῶν, ἀργότερον δὲ καὶ τριαδολογικῶν αἱρέσεων³.

146-157. J. GNILKA, *Der Missionsauftrag des Herrn nach Mt 28 und Apg 1*, ἐν *BL*, τ. IX, 1968, σσ. 1-9. H. B. GREEN, *The Command to Baptize and other Matthean Interpolations*, ἐν *StE*, τ. IV, 1968, σσ. 60-63.

1. Ἐὰν τυχὸν δὲν πρόκειται περὶ ἐνὸς καθαροῦ προσουποπτικοῦ ἢ προματθαίου κειμένου ὅπωςδήποτε πρόκειται περὶ ἐνὸς προαναθεωρητικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφορεῖτο ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τὸ ὁποῖον καταγράφει ἐν συνεχείᾳ ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος. Ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης ἀπόψεως θὰ συνηγόρει καὶ τὸ γεγονός, καθ' ὃ τὸ κείμενον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου παρατιθέμενον εἶναι, ὡς ὀρθῶς ὑπογραμμίζει ὁ M. SUGGS, οὐχὶ ἀπλῶς ἐν ἀναθεωρητικῶν κειμένων «recensional text», ἀλλὰ κυρίως εἶναι τοῦτο ἐν προαναθεωρητικῶν κειμένων «pre-recensional text» (πρβλ. M. SUGGS, *The Eusebian Text of Matthew*, ἐν *NV*, τ. I, 1956, σ. 244). Τὸ προαναθεωρητικὸν τοῦτο κείμενον, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος, ὑπέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὠρισμένας ἐξελίξεις ἐνεκα τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν ἐξελίξεων τούτων εἶναι ἡ τελικὴ αὐτοῦ μορφή, ὅφ' ἦν ἀναγινώσεται τοῦτο ἐν τοῖς μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσι χειρογράφοις.

2. Σημειωτέον, ἐν παρόδῳ, ὅτι κατὰ τὸ βάπτισμα τῶν προσηλύτων ἅπαντες οἱ ἐπίσημοι καθαρμοὶ συνεπήγοντο τριττὴν ὡσαύτως κατάδυσιν. Πλὴν ὅμως ἡ τριττὴ αὕτη κατάδυσις ἐλάμβανε χώραν μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθαρμοῦ τοῦ Ἀρχιερέως, καθ' ἣν ἐγένετο τριττὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Γιαχβὲ (πρβλ. T. F. TORRANCE, *Proselyte Baptism*, ἐν *NTSt*, τ. I, 1954/55, σσ. 150-154). Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου τούτου παραλλήλως πρὸς τοὺς G. F. MOORE (πρβλ. *Judaism in the First Centuries of Proselytism in the Talmudic Period*, Cambridge, 1927, τ. III, σσ. 109 ἐξ.) καὶ τὸν F. GAVIN (πρβλ. *The Jewish Antecedents of the Christian Sacraments*, London, 1928, σ. 31) ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ βαπτίσματος τούτου εἰς μίαν προκαινοδιαθηκικὴν ἐποχὴν (πρβλ. ἐνθά ἄνωτέρω, σ. 154). Ἡ γνώμη αὕτη κατεπολεμήθη ὑπὸ τοῦ T. M. TAYLOR, ὅστις ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν λόγῳ βαπτίσματος «about the end of the First century, or possibly the early second century» (πρβλ. T. M. TAYLOR, *The Beginnings of Jewish Proselyte Baptism*, ἐν *NTSt*, τ. II, 1956, σσ. 193-198).

3. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου ἤρχισεν ἀναμφιβόλως νὰ διαμορφώνηται ἐν τῷ χρόνῳ τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας ἐὰν οὐχὶ πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τοῦλάχιστον κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως αὐτοῦ. Βεβαίως τοῦτο οὐδὲν ὀλίγον σημαίνει, ὅτι τὸ

Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία τὸ καθαρῶς ἱεραποστολικὸν καὶ κατηχητικὸν τοῦτο κείμενον τὸ συνέδεσεν, ὡς εἶναι εὐλογον, καὶ μετ' αὐτῆς ταύτης τῆς πράξεως τοῦ βαπτίσματος, ἦτις, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδὲν δύναται νὰ χωρισθῇ τῆς κατηχήσεως, τὴν κορωνίδα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τοῦτο¹. Ἡ σύνδεσις τοῦ Λογίου τούτου μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμολογιῶν, τῶν ἀπαγγελλομένων κατὰ τὸ βάπτισμα, ἐγένετο ἀφ' ἐνὸς μὲν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς λειτουργικὰς καὶ λατρευτικὰς ἀνάγκας τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας², ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν χρήσει βαπτιστικῶν γραφικῶν ὁμολογιῶν πίστεως, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

περὶ οὗ ὁ λόγος Λόγιον ἔλαβεν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου, οὕτως ὥστε ὁ Ματθαῖος συντάσων τὸ Εὐαγγέλιον νὰ διαλάβῃ ἐπίσης ἐν αὐτῷ τὸ Λόγιον, ὑπὸ τὴν σημερινήν, ἐννοεῖται, αὐτοῦ μορφήν. Ἡ θέσις αὕτη, ἐὰν βεβαίως εὐσταθῇ, ἐπικροτεῖ τὴν ἄποψιν τοῦ J. A. Robinson, καθ' ἃν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (does not here report the ipsissima verba of Jesus, but transfers to him the familiar language of the Church of the Evangelist's own time and locality) (πρβλ. J. A. ROBINSON, Baptism, ἐν EcB, τ. I, 471-476). Οὐχ ἤττον ὅμως διὰ λόγους ἀποτομένους, ἐὰν οὐχὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τῆς Κριτικῆς τοῦ κειμένου, τοῦλάχιστον τῆς ὡς ἄνω μνημονεύθεισης ἐξελίξεως τῶν ὁμολογιῶν τῆς πίστεως δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς καὶ τόσο βέβαιον, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη τοῦ κειμένου ἐπραγματοποιήθη ἐντὸς βραχυτάτου τινὸς χρονικοῦ διαστήματος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ Ματθαῖος νὰ δυνηθῇ νὰ καταγράψῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ τοῦ Εὐαγγελίου του. Ἡ ἐξέλιξις παντὸς κειμένου, ἐπομένως καὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου, ἀπήτησεν, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, ἱκανὸν χρόνον διὰ νὰ λάβῃ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν. Ἐιδικώτερον, ἡ ἐξέλιξις τοῦ ὑπὸ μελέτην κειμένου τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἠκολούθησε τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

1. Ἐὰν ἔντως ἡ κατήχησις δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος — ἐννοεῖται ἡ κατήχησις ὡς θεωρία καὶ τὸ βάπτισμα ὡς πράξις ἢ, κοινῶς εἰπεῖν, ὡς ἐφαρμογὴ αὐτῆς — τότε εὐλόγως διερωτᾶται τίς τίς ἡ ἀξία τῆς θεωρίας τοῦ E. L o h m e y e r, ὅστις διατείνεται, ὅτι μία τῶν κοινοτήτων τῆς Γαλιλαίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν συγγενῶν τοῦ Κυρίου ἐπεδόθη εἰς τὴν ἱεραποστολὴν χωρὶς καὶ νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, ὅπως πάση θυσίᾳ βαπτισθῶσι (πρβλ. E. LOHMEYER, «*Mir ist gegeben alle Gewalt*»..., σσ. 22-49).

2. Τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον μέρος τῆς τελεσιουργίας τῶν μυστηρίων καὶ τῶν λοιπῶν λατρευτικῶν πράξεων τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας προσαρμύζεται συνήθως πρὸς τὸν σκοπὸν, πρὸς ὃν ἀποβλέπει ἐκάστη ἱεροτελεστία. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ χρῆσις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς καταδύσεως τοῦ βαπτιζομένου ἢ πρὸ τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προσαρμογὴν αὐτῆς δηλουμένην διὰ τῆς παραλλαγῆς «ἐλθέτω τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καθαρσάτω ἡμᾶς». Περὶ τῆς ὡς ἄνω παραλλαγῆς ἀναγιγνωσκόμενης εἰς τὴν θέσιν τοῦ παραδεδομένου κειμένου «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» ἰδὲ πλεονα ἐν ΖΑΦΕΙΡΗ Γερ., Ἐρχαία παραλλαγή τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς (Λουκ., II, 2), ἐν Θεολ., τ. XLVII, 1977, σσ. 33-39.

Ἐποτέλεσμα τῆς συνδέσεως τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου μετὰ τῆς κατηχήσεως, τῆς λατρείας, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος ὑπῆρξεν ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἀνάπτυξις, δεδομένου ὅτι τὸ βάπτισμα, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς τὸ μοναδικὸν μέσον, δι' οὗ γίνεται τις μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ τὸν πλέον ἰδεώδη χώρον διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τῶν ὁμολογιῶν τῆς πίστεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας¹. Ἡ ἐπεξεργασία δέ, τὴν ὁποῖαν ὑπέστη τὸ κείμενον τοῦτο, λόγῳ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῷ βαπτίσματι, ἐγένετο κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἀναλογία, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἡ τῶν ἀναφορῶν τῆς κατ' Ἀνατολᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας².

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νέα αὕτη ἐπεξεργασία τοῦ προσυνοπτικοῦ ἢ προμαθητικοῦ κειμένου τοῦ Λογίου συνίστατο εἰς τὴν προσθήκην τοῦ ρήματος «βαπτίζειν», διὰ τοῦ ὁποῖου ἤλλασεν ἐντελῶς ὁ χαρακτήρ τοῦ Λογίου καὶ ἀπὸ καθαρῶς κατηχητικὸν κείμενον στενωῶς συνδεόμενον μετὰ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς μαθητείας τῶν νέων ὁπαδῶν τοῦ Κυρίου, ἧτις θὰ ἐγένετο «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ», καθίσταται βαπτιστικόν, ἐν τινι τρόπῳ, «σύμβολον» ἢ ὁμολογία πίστεως. Βάσει δὲ τῆς νέας ταύτης προσαρμογῆς τοῦ κειμένου οἱ μαθηταὶ καλοῦνται οὐχὶ πλέον νὰ μαθητεύσωσιν ἀπλῶς τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ νὰ βαπτίσωσιν αὐτὰ «ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου», διότι «οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία· οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς» (Πράξ., 4,12). Πρὸς τούτους διὰ τῆς

1. Ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς παράγοντας τοὺς συντελέσαντας ἐν τινι τρόπῳ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ὁμολογιῶν τῆς πίστεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ μεταξὺ ἄλλων ἰδὲ Ο. CULLMANN, *Les premières confessions de foi chrétiennes*, Paris, 1943· K. LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, Freiburg, 1968, σσ. 27-67· H. SCHLIER, *Die Anfänge des christologischen Credo*, ἐν B. WELTE, *Zur Frühgeschichte der Christologie*, Freiburg, 1970, σσ. 13-58.

2. Δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς μοναδικοῦ ἀποσπάσματος τοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον, συνδεόμενον μετὰ τῆς ἀκολουθίας τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος, ὑφίσταται ποιοτικὴν ἔμα δὲ καὶ ποσοτικὴν τινὰ ἀνάπτυξιν ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου. Τοῦναντίον τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ματθ., 28,19 ἀποτελεῖ ἐν ἑκ τῶν πολλῶν καινοδιαθηκικῶν ἀποσπασμάτων, τὰ ὁποῖα ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία εἰσήγαγεν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς καὶ τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ, ἕνεκα τῆς λειτουργικῆς αὐτῶν χρήσεως, ὑπέστησαν ἀνάπτυξιν τινὰ. Οὕτως, πλὴν τοῦ κειμένου τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, παραθέτομεν ἐνταῦθα, ἐν εἴδει παραδείγματος, ἐν ἀπόσπασμα τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου. Πρόκειται περὶ τῶν στίχων 38-39α τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Οἱ στίχοι οὗτοι, ὁτινες παραλείπονται ὑπὸ τινων μαρτύρων τῆς χειρογράφου παραδόσεως, δὲν ἀπετέλουν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, μέρος τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τοῦ ἐν λόγῳ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ προσετέθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων, ἰδίως ὅτε ἡ διήγησις τοῦ τυφλοῦ συνεδέθη μετὰ τοῦ βαπτίσματος, ὅπως δὲ ἰδιαιτέρως ὅτε τὸ Ἰωάν., IX, 1-37 ἤρchiσε νὰ χρησιμοποιηθῆται ὡς βιβλικὸν ἀπόσπασμα προοριζόμενον διὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ὑποψηφίου πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος. Τοῦτο εἶναι, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὸ συμπέρασμα συντόμου τινὸς μελέτης τοῦ C. L. PORTER, *John IX, 38,39a: A liturgical addition to the Text*, ἐν NTSt, τ. XIII, 1966/67, σσ. 387-394.

ἀλλαγῆς ἢ προσθήκης ταύτης, τὸ βάπτισμα ἀποβαίνει ἀναπόσπαστον πλέον μέρος τῆς ἱεραποστολικῆς ἀποστολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ ἀρχικῶς τοῦτο δὲν ἀπετέλει μέρος τῆς ὡς ἂνω ἀποστολῆς αὐτῶν (πρβλ. Μάρκ., 6, 6· Ματθ., 9, 35· Λουκ. 9, 1). Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ Λογίου ὁ μὲν Κύριος, ὅστις εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς φορεὺς καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, διδάσκει τοὺς μαθητάς, οἱ δὲ μαθηταὶ καλοῦνται, ἀκολούθως, νὰ διδάξωσι τὰ ἔθνη «ἐν τῷ ὀνόματί του».

Ἡ ὅλη αὕτη μετατροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου δύναται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξύ ἐπικράτησιν, ὀρισμένης τινὸς ὁρολογίας ἢ γενικώτερον διδασκαλίας, ἥτις ἐκφράζει αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ βαπτίσματος πρᾶξιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῆς ὁρολογίας ταύτης εὐρισκόμενος ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ προσυνοπτικοῦ ἢ προευαγγελικοῦ ἢ προματθαϊκοῦ κειμένου — οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτος — προβαίνει εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ διαμόρφωσιν ἢ ἀναπροσαρμογὴν. Πρὸκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς ἤδη καθιερωθείσης ὁρολογίας ἢ ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου». Καθ' ἣν ἐποχὴν διενεργεῖται ἡ μετατροπὴ αὕτη τοῦ κειμένου εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἡ ἐκφρασις αὕτη ἦτο περισσώτερον γνωστὴ ὡς συνδεδεμένη μετὰ τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ ὀλιγώτερον μετὰ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς δημιουργίας κύκλου μαθητῶν «ἐν τῷ ὀνόματι» Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πρὸς τούτους ἐν ᾧ ἡ δευτέρα πρᾶξις ἀφεώρα κυρίως εἰς τοὺς κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, οἵτινες, ὡσάκις μόνον παρίστατο ἀνάγκη, ἀνεφέροντο εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος προσυνοπτικὸν κείμενον, προκειμένου νὰ δώσωσιν οὗτοι κύρος εἰς τὸ κήρυγμα αὐτῶν, ἢ πρώτη, ἀπ' ἐναντίας, ἀπετέλει μίαν πρᾶξιν τῆς κοινότητος, ἥτις ἀφεώρα εἰς ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο αὕτη εἰς πάντας γνωστὴ, διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ὀρθῶς ἐλέχθη, ἡ Θ. Εὐχαριστία καὶ τὸ βάπτισμα συνίστων τοὺς δύο κεντρικοὺς πόλους πέριξ τῶν ὁποίων ζῆ καὶ κινεῖται ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ πέριξ τῶν ὁποίων στρέφονται αἱ εὐχαί, οἱ ὕμνοι, ἡ διδασχὴ, τὸ κήρυγμα καὶ ἡ κατήχησις.

Ἡ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος ἐπικρατοῦσα αὕτη πραγματικότης ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ὑποθέσεως, καθ' ἣν εἶτε ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, εἶτε εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶτε εἰς τῶν ἐρμηνευτῶν τῶν Λογίων τοῦ Παπίου, εἶτε εἰς τῶν μεταφραστῶν τοῦ ἀραμαϊκοῦ κειμένου τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου, εἶτε τέλος εἰς τῶν ἀντιγραφέντων τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἐθεώρησε καλόν, ὅπως προσθήσῃ τὴν μεσοχρὴν «βαπτίζοντες» πρὸ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ἀναγνωσκομένης ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου». Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης ἤλλαξε καὶ ἡ ση-

μασία τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ Λογίου, καθ' ὅτι, ἐν ᾧ συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν οἱ μὲν κήρυκες ἐμαθήτεον «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου», οἱ δὲ ἀκροαταὶ ἐπίστευον «εἰς τὸ ὄνομα». Αὐτοῦ, διὰ τῆς νέας ταύτης παραλλαγῆς τοῦ κειμένου οἱ πιστοὶ καλοῦνται οὐ μόνον ὅπως πιστεύσωσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ (πρβλ. Ἰωάν., 1,12· 2,23· 3,18· Α' Ἰωάν., 5,13), ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ νὰ βαπτισθῶσιν «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ». Πρὸς τούτους διὰ τῆς ὡς ἄνω παραλλαγῆς οἱ Ἀπόστολοι καλοῦνται, ὅπως οὐ μόνον περιορισθῶσιν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου (μαθητεῖαν τῶν ἐθνῶν), ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ νὰ βαπτίσωσι τὰ ἔθνη «ἐν τῷ ὀνόματι» Του. Χριστιανοὶ δὲ ἦσαν μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες οὐ μόνον ἐπίστευον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐπεκαλοῦντο τὸ ὄνομα αὐτοῦ (πρβλ. Α' Κορ., 1,2· Φιλιπ., 2,9 ἐξ.), τ.ἐ. ἐβαπτίζοντο «ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ».

Ἡ περὶ ἧς δὲ ὁ λόγος προσθήκη ἐγένετο εἴτε ἀκουσίως εἴτε, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, ἐκουσίως. Ἀκουσίως μὲν, διότι ὁ ἄγνωστος οὗτος συνθέτης (μᾶλλον συμπληθῆς) ἢ ἀντιγραφεὺς φθάσας εἰς τὰς λέξεις «ἐν τῷ ὀνόματι μου» μηχανικῶς συνέδεσε ταύτας οὐχὶ μετὰ τοῦ ρήματος «μαθητεύσατε», ὡς εἶχεν ἐν τῷ προσυνοπτικῷ κειμένῳ, ἀλλὰ μετὰ τῆς γνωστῆς εἰς αὐτὸν ὀρολογίας τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος «βαπτίζειν ἐν τῷ ὀνόματι μου», ἥτις ἐπεκράτει ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶναι λίαν πιθανόν, διότι, ὡς γνωρίζομεν, ὁ ἀντιγραφεὺς ἐκάστου κειμένου πρῶτον ἀναγινώσκει τὸ κείμενον, δεύτερον ἀπομνημονεύει αὐτὸ ἐπαναλαμβάνων τοῦτο εἰς τὸν νοῦν του καὶ τρίτον ἀντιγράφει τοῦτο. Ἐν τῇ ἀπομνημονεύσει ἢ ἐπαναλήψει τοῦ ἀναγινωσκομένου κειμένου ἀναπηδῶσιν ἐκ τοῦ ὑποσυνειδήτου τοῦ ἀντιγραφέως λέξεις ἢ φράσεις, αἵτινες εἶναι λίαν γνωσταὶ ἢ προσφιλεῖς εἰς αὐτόν. Παρόμοιον τι εἶναι δυνατόν νὰ συνέβῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ συνθέσει ἢ ἀντιγραφῇ τοῦ Κυριακοῦ Λογίου τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου¹. Οὐδὲν ἄπιθανον ὁ συμπληθῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἢ ἀντιγραφεὺς προβαίνει εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κειμένου, λόγῳ μιᾶς συγχύσεως, πρὸ τῆς ὁποίας εὐρέθη οὗτος, δοθέντος ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ, ἐν ἣ οὗτος ζῆ, οὐχὶ μόνον τὸ κήρυγμα τελεῖται, ἐννοεῖται ἐν τοῖς κόλποις τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ βάπτισμα, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

Παρὰ ταῦτα οὐδὲν ἄλλως πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα, καθ' ἣν ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος προσθήκη εἶναι ἀποτέλεσμα καθαρᾶς πρωτοβουλίας τοῦ συνθέτου (συμπληθοῦ) ἢ τοῦ ἀντιγραφέως, (ὅστις 1) εἴτε διότι τὸ προσυνοπτικὸν ἢ προματθαϊκὸν κείμενον ἦτο ἄγνωστον εἰς αὐτόν, ὅποτε ἐν τῇ

1. Καὶ μόνον ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀντιγραφῆς εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐξηγήσῃ οὐκ ὀλίγας προσθήσεις ἢ καὶ ἀφαιρέσεις διαπραχθείσας ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ ἱεροῦ κειμένου. Τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν οὐκ ὀλίγα.

θέσει αὐτοῦ ἔθεσε τὸ γνωστὸν εἰς αὐτὸν κείμενον, φαινόμενον τὸ ὁποῖον εἶναι σύνθηες ἐν τῇ ἀντιγραφῇ τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ.· 2) εἶτε διότι ἐπεθύμει νὰ συνδέσῃ δύο Λόγια, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὰ ὁποῖα ἐλέχθησαν μὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ εἰς δύο διαφορετικὰς περιπτώσεις· 3) εἶτε διότι τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον οὗτος ἀντιγράφει, δὲν συνεφώνει μετὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς αὐτὸν λειτουργικοῦ, βαπτιστικοῦ ἢ κατηχητικοῦ κειμένου· 4) εἶτε διότι προσπαθεῖ νὰ δώσῃ γραφικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποῖαν οὗτος ἀνήκει καὶ ἤτις ἐτέλει τὸ βάπτισμα «ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ»· 5) εἶτε διότι ἐπιθυμεῖ, νὰ συνδέσῃ τὸ βάπτισμα μετὰ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἱεραποστολικοῦ Λογίου τοῦ Κυρίου ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, μετὰ τῆς κατηχητικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας του, ἥτις ἀρρήκτως συνδέεται μετὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα αὐτῆς· 6) εἶτε, τέλος, διότι ὁ συμπλητῆς ἢ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ προσυνοπτικοῦ τούτου κειμένου διακατέχεται ὑπὸ τῆς ἐνδομύχου ἐπιθυμίας, ὅπως διὰ τῆς συμπλήσεως ἢ ἀντιγραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου ἐκφράσῃ τὴν πραγματικότητα, ἥτις ἐπεκράτει ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὡς «κοινωνίας», κέντρον ἐχούσης τὸν Χριστόν, καὶ τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἀνῆκον ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, εἰς δὲν καὶ ὁμολογοῦν πίστιν. Ἀμφότερα ταῦτα, ἦτοι τὸ δικαίωμα, ἢ ἰδιοκτησία τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων, ὡς καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ὑπαγωγή αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀγνώστου συγγραφέως διὰ τῆς νέας συνθέσεως, ἦτοι διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ῥήματος «βαπτίζω» πρὸ τῆς ἐκφράσεως «ἐν τῷ ὀνόματί μου».

Μάρτυς τῆς νέας αὐτῆς ἀνατεθεωρημένης μορφῆς τοῦ προσυνοπτικοῦ κειμένου δύναται κάλλιστα νὰ θεωρηθῇ τὸ τέλος τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου, ὁ ἀγνώστος συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου, παραθέτων τὴν περὶ βαπτίσματος πράξιν τῆς ἐποχῆς του, συνδέει πρῶτον μὲν τὸ βάπτισμα μετὰ τῆς ἐντολῆς τῆς καθολικῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου καὶ δεύτερον, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, διὰ τοῦ στίχου 17 ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσεβίου.

*
* *

Ἡ νέα αὕτη προσαρμογὴ τοῦ προσυνοπτικοῦ κειμένου ὑπὸ ἀγνώστου τινὸς συγγραφέως ἢ ἀντιγραφῆς διηκούλυε τὰ μέγιστα τὸν σκοπὸν τῆς κατηχήσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὅστις δὲν ἦτο ἕτερος, εἰ μὴ ἡ προπαρασκευὴ τῶν κατηχομένων διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος καὶ ἡ εἴσοδος αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ εἴσοδος δὲ αὕτη ἐπιτυγχάνεται, ὡς εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ τελικὸς τῆς κατηχήσεως σκοπός, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ βαπτιζόμενος ἀφ' ἐνὸς μὲν γενόμενος κοινωνὸς τῆς φύσεως τοῦ προσώπου τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετέχει τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνσωματοῦται ἐν τῇ κοινότητι τῆς σωτηρίας

(Πράξ., 2,38.41· 18,24-28· Ρωμ., 5,5· 6,2-8· Α' Κορ., 6,11· Κολ., 2,11-13· 3,1-4· Έφεσ. 2,5 έξ.). Ἀμφότερα, τ. έ. ή έν Χριστῷ σωτηρία και ή ένσωμάτωσις τοῦ βαπτίζομένου έν τῇ κοινότητι δηλοῦνται σαφῶς διά τῆς έκφράσεως «έν τῷ ὀνόματί μου», ὡς και άνωτέρω ήδη είπομεν. Ἡ φράσις αὐτη δέν σημαίνει άπλῶς, ὅτι ὁ βαπτίζόμενος βαπτίζεται έκ μέρος ή έν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ή μέ την δύναμιν και αὐθεντίαν Αὐτοῦ, άλλ' έπί πλέον, ὅτι οὗτος βαπτίζεται κατόπιν τῆς έκ μέρος του ὁμολογίας και έπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου¹, ή διακήρυξις τοῦ ὁποίου δηλοῖ ὡσαύτως την δι' αὐτοῦ και έν αὐτῷ συνέχισιν τῆς θείας ἀποκαλύψεως και τοῦ λυτρωτικοῦ έργου. Διά πάντων τούτων έπιτυγχάεται ή μυστική ένωσις τοῦ βαπτίζομένου μετά τοῦ έκ μέρος τοῦ βαπτίζοντος αὐτόν έπικαλουμένου ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ άφ' ένός και άφ' έτέρου μετά τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς έσχατολογικῆς κοινότητος, τὰ ὁποία έχουσιν ήδη ένωθῆ μυστικῶς μετά τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου². Εἰς τὸ έν λόγω δέ βάπτισμα άπαντες προσέρχονται κατὰ τὸν αὐτόν τρόπον, άνεξαρτήτως εάν τυγχάνωσιν οὗτοι να είναι Ἰερεῖς (πρβλ. Πράξ., 6,1), Φαρισαῖοι (πρβλ. Πράξ., 15,5), «Έβραῖοι» και «Έλληνισταῖ» (πρβλ. Πράξ., 6,1), ήμεδαποῖ ή άλλοδαποῖ (Πράξ., 8,26-40), Σαμαρεῖται (Πράξ., 8,4-8) ή Έθνικολ (Πράξ., 10,1 έξ.· 11,19-24).

Ἡ άναπροσαρμογή τοῦ προματθαικοῦ κειμένου ή τοῦ κειμένου τῆς προφορικῆς μορφῆς τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου συμφώνως πάντοτε πρὸς τὰ νέα δεδομένα τῆς λατρευτικῆς, μυστηριακῆς, κηρυγματικῆς και κατηχητικῆς πράξεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας δέν ήτο διόλου δύσκολος να έπιτευχθῆ, δοθέντος ὅτι ή προσυνοπτική ή προεαγγελική ή προματθαική ή τέλος ή προφορική μορφή τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου άπετελεῖ μέρος τῆς λατρείας τῆς πρωτοχριστιανικῆς κοινότητος, έφερε δέ, ὡς και άνωτέρω είπομεν, την άκόλουθον ρυθμικὴν μορφήν:

Ἐδόθη μοι πάσα έξουσία έν οὐρανῷ και έπί γῆς.

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ έθνη έν τῷ ὀνόματί μου,

διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ένειειλάμην ὑμῖν

και ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ήμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

1. Ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης έρμηνείας συνηγορεῖ, σὺν τοῖς άλλοις, και ή άρχική ὁμολογία πίστεως τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὁμολογίαν την ὁποίαν ὡμολόγουν τὰ μέλη αὐτῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος και ἔχην τῆς ὁποίας διέσωσεν ἡμῖν ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης (πρβλ. Α' Ἰωάν., 2,22 έξ.· 4,2.3.15· Β' Ἰωάν., 7).

2. Ἡ μυστική αὐτη ένωσις τοῦ βαπτίζομένου μετά τοῦ Κυρίου άποτελεῖ έν τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς θεολογίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (πρβλ. Ρωμ., 6,3· Γαλ., 3,27· Α' Κορ., 12,13).

Ἡ ἐκ σημιτικῆς γλώσσης εἰς τὰ ἑλληνικά μεταφρασθεῖσα διθυραμβώδης αὕτη μορφή, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιότητος Εὐσέβιος, διὰ τῆς εἰς αὐτὴν προσθήκης τοῦ ρήματος «βαπτίζειν» καὶ ὡς ἐκ τούτου διὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῆς μετὰ τῆς μυστηριακῆς περὶ τοῦ βαπτίσματος πράξεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας λαμβάνει τὴν ἀκόλουθον μορφήν:

Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη

βαπτίζοντες αὐτοὺς ἐν ᾧ ὄνοματί μου

διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν

καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος¹.

Ἡ ἔλλειψις συμμετρίας τῶν στίχων δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς μεταφραστικὰ δυσκολίας ἐκ τῆς μιᾶς γλώσσης εἰς τὴν ἄλλην².

(Συνεχίζεται)

1. Περὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον ἡ ἀρχέγονος Ἐκκλησία διεδραμάτισεν ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ κειμένου τούτου ἰδὲ τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

2. Περὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ὡς ποιήματος μεταξύ ἑλλων ἰδὲ Ο. MICHEL, ἐθα ἀνωτέρω· Η. KOSMALA, *The Conclusion of Matthew*, ἐν ASTI, τ. IV, 1965, σσ. 138 ἐξ.